

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Dagmar Bizzuto

Přiřazování mluvnického rodu v současné italštině

Grammatical gender assignment in present-day Italian

Praha 2014

Vedoucí práce: doc. Mgr. Pavel Štichauer, PhD.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 27. července 2014

Poděkování

Děkuji doc. Mgr. Pavlu Štichauerovi, Ph.D. za jeho vstřícnost a odborné vedení během zpracování předkládané diplomové práce a dále bych chtěla poděkovat své rodině.

Klíčová slova:

italština; rod; přiřazení rodu; výpůjčky

Key words:

Italian; gender; gender assignment; loanwords/borrowings

ANOTACE

Tato práce se zabývá problematikou přiřazování gramatického rodu substantiv v italštině. Práce se bude snažit cele popsat kategorii gramatického rodu v italštině s komparačním exkurzem do této problematiky v češtině a stanovit pravidla pro jeho přiřazování u nových či přejatých slov. Součástí je i rozbor vybraných přejatých lexémů z jazykového korpusu a zkoumání platnosti pravidel přiřazování rodu a stanovení vývojových tendencí v oblasti přiřazování rodu v italštině.

ABSTRACT (in English)

This work deals with the assignment of grammatical gender of nouns in Italian. Work will try to fully describe the category of grammatical gender in Italian with the comparative excursion to these issues in Czech and establish rules for the attribution of new or borrowed words. The part of this work is also analysis of selected words from the linguistic corpus and examination of validity of the rules of assignment and determination of the developmental trends in field of gender assignment.

OBSAH

ÚVOD	8
1. ROD JAKO OBECNÝ JAZYKOVÝ POJEM.....	10
1.1 ROD JAKO SÉMANTICKÁ KATEGORIE	10
1.2 ROD JAKO GRAMATICKÁ KATEGORIE.....	10
1.3 MORFOSYNTAKTICKÉ RYSY KATEGORIE RODU	13
2. GRAMATICKÁ KATEGORIE RODU V ITALŠTINĚ A ČEŠTINĚ.....	16
2.1 KATEGORIE JMENNÉHO RODU A JEJÍ SPECIFIKA V ITALSKÉM JAZYCE	16
2.2 KATEGORIE JMENNÉHO RODU A JEJÍ SPECIFIKA V ČESKÉM JAZYCE.....	20
3. NEOLOGISMY A JEJICH JAZYKOVÁ ADAPTACE	22
3.1 OBOHACOVÁNÍ JAZYKA A NEOLOGISMY	22
3.2 JAZYKOVÉ VÝPŮJČKY (<i>PRESTITI LINGUISTICI</i>)	24
3.3 ANGLICISMY	27
3.4 ADAPTAČNÍ PROCESY	28
4. PŘÍRAZOVÁNÍ RODU.....	32
4.1 PŘÍRAZOVÁNÍ RODU JAKO PROCES MORFOLOGICKÉ ADAPTACE.....	32
4.2 ASSEGNAZIONE DEL GENERE V ITALŠTINĚ	34
4.3 PŘÍRAZOVÁNÍ RODU V ČEŠTINĚ	37
5. FUNGOVÁNÍ PŘÍRAZOVÁNÍ PRAVIDEL U ANGLICISMŮ.....	40
5.1. CÍLE A ZDROJE PRŮZKUMU	40
5.2 PŘÍRAZOVÁNÍ RODU U ANGLICISMŮ A VÝZKUM V KORPUSU	41
5.3 VÝSLEDKY ANALÝZY	51

RIASSUNTO.....	56
SUMMARY.....	58
RESUMÉ.....	60

ÚVOD

„*Gender is the most puzzling of the grammatical categories.*“

Greville G. Corbett

Rod jako kategorie je v jazyce velmi širokým pojmem, který v sobě zahrnuje mnoho témat, jako například problematiku vztahu mezi rodem gramatickým a přirozeným a jejich postavení v jazykovém systému, genderovou problematiku, pojetí tohoto fenoménu různými přístupy gramatickými, z pohledu stylistiky či onomastiky, otázky slovtvorby, srovnávací studia příbuzných či typově zcela odlišných jazyků. Tato témata tím, že jsou aktuální, jsou poměrně široce zastoupena v současné jazykovědné literatuře nejenom italské a české.¹ Tato práce se bude snažit podívat se na začátek celého procesu- jak vlastně v jazyce přiřazujeme rod novým lexikálním jednotkám a omezíme se na jazykové výpůjčky. Problematika přiřazování jmenného rodu byla zkoumána psycholingvisty a jazykovědci, ovšem ne v takové míře jako výše uvedené otázky o rodu. Kategorie rodu představuje základní jazykové paradigma, které ovlivňuje i jiné gramatické kategorie a které má své specifické funkce v komunikaci jako takové.

Cílem předkládané práce je postihnout problematiku přiřazování mluvnického rodu (italsky tzv. *l'assegnazione del genere*, v anglické terminologii také pod pojmem *gender assignment*) obecně, a konkrétně pak především v současné italštině, které bude obohaceno situací v češtině, a dále prezentovat podrobně s konkrétními příklady včetně nejnovějších lexémů tato pravidla, a také snaha dokázat či vyvrátit platnost pravidel přiřazování rodu.

¹ Zájem o téma rodu podpořil především rozvoj genderových studií a tzv. feministické lingvistik a tato studia pak pravděpodobně podnítila zájem o kategorii rodu jako takovou.

Nejdříve se pokusíme na základě dostupné literatury vymezit obecně pojmy rodu jako základní gramatické kategorie v jazycích obecně, v italštině a češtině. Pak představíme neologismy a především jeden jejich druh- jazykové výpůjčky z angličtiny, které patří k nejfrekventovanějším přejatým slovům v obou jazycích a u nichž je problematika přiřazení rodu zvláště aktuální. Jedna kapitola bude věnována problematice adaptačních procesů přejatých slov v přijímajícím jazyce. Hlavní část je věnována definování pravidel pro přiřazování rodu obecně a potom pro italštinu, stále s přihlédnutím k situaci v češtině.

Při vypracování teoretické části budu vycházet především ze základního díla o rodu *Gender* Grevilla G. Corbetta, pro italštinu pak z publikovaných studií týkajících se přiřazování rodu v italštině Anny M. Thorntonové. V češtině to budou práce Miroslava Vondráčka a Jitky Mravinacové.² K obecnějšímu uvedení do problematiky mi poslouží gramatiky obou jazyků a především specializované lingvistické publikace a studie týkající se daného tématu a uvedené v seznamu literatury.

V poslední části jsou exemplifikována pravidla přiřazení rodu u anglických výpůjček v italštině s e sondou na vybraných nejnovějších přejímkách z angličtiny na základě výskytu v italském webovém korpusu. Zde se také projeví tendence, které v oblasti přiřazování rodu převládají, které budou potvrzeny či modifikovány vlastním výzkumem vybraných lexémů.

V průběhu práce také vysvitnou některé dílčí komparativní závěry v přiřazování rodu v italštině a češtině, které by mohly být předmětem dalšího zkoumání.

² VONDRÁČEK, Miroslav: Kapitoly o rodu a životnosti substantiva. In: Kapitoly z české gramatiky. (ed. František Štícha). Academia, Praha 2011. 567-652.
MRAVINACOVÁ, Jitka: Přejímání cizích lexémů. In: Neologizmy v dnešní češtině (kol. autorů pod vedením O. Martincové)., ÚJČ AV ČR, Praha 2005. s. 187-211.

1. ROD JAKO OBECNÝ JAZYKOVÝ POJEM

1.1 Rod jako sémantická kategorie

Rod v jazyce a komunikaci je poslední dobou ve středu zájmu nejenom lingvistů, ale i sociologů, psycholingvistů, vývojových psychologů či pedagogů a stává se *módním* tématem studií různých oborů.

Nasadě je otázka genderových studií, která ovšem není pro tuto práci podstatná, přesto díky ní vysvitla na povrch široká problematika týkající se rodu v jazyce. Zajímavým studiem se zabývá psycholingvistika, která si všímá vlivů jazyka na myšlení a kognitivní procesy a v rámci těchto studií i vlivu gramatického rodu. Psychologie se zabývá problematikou jeho přisvojování si v dětské řeči, učitelé cizích jazyků zkoumají, jakým způsobem ho nejlépe integrovat do studia a kde činí potíže.

Pojem rod je *polysémní* termín, který se dotýká oblasti lingvistické, kulturní i sociologické. Bylo třeba se vyrovnat s touto mnohoznačností, a proto se začalo používat termínu *gender* jako výraz širšího významu. Ten totiž umožňuje předejít rozlišování dvou podobných, i když rozdílných pojmů *rod* a *pohlaví- genus* a *sexus*. Pojem *gender* totiž v sobě zahrnuje jak lingvistickou, tak i sociologickou rovinu spojenou s biologickým rodem. Pojem *sexus* se vztahuje k přirozenému rodu, pojem *genus*, který nás bude nejvíc zajímat, zase gramatickou kategorii. Tato kategorie má v gramatikách také dva významy- je to kategorie slovesná (*slovesný rod*), tak i kategorie platná pro jména, kde patří k základním kategoriím. Obsahem této práce bude zkoumání gramatického rodu jmen a způsoby jeho přiřazování.

1.2 Rod jako gramatická kategorie

Rod je základní gramatická (morfologická) kategorie, která může nabývat různých hodnot a slouží ke zjednodušení procesů vytváření výpovědi a jejich percepce.³

³ Černý, J.: Úvod do studia jazyka. Rubico, Olomouc 1998. s. 106.

Kategorie rodu substantiv byla založena na protikladu životný/neživotný a u neživotných na mužský/ženský. Pokud se podíváme na vývoj této kategorie, v indoevropských jazycích, rozlišovaly se tři rody- *mužský, ženský a střední*. V některých jazycích se toto dělení zachovalo, jako např. v sanskrtu, řečtině, latině a ze současných jazyků třeba v češtině či němčině. V moderních jazycích pak během procesu inklinace k jednomu nebo druhému rodu na základě formální podobnosti či analogie zůstaly pouze dva rody: maskulinum a femininum v románských jazycích se zbytky středního rodu, či rod obecný a střední jako je tomu ve švédštině a dánštině. V některých jazycích se kategorie rodu nedochovala, jako např. v angličtině, kde se tato kategorie projevuje již jen u třetí osoby singuláru- *he, she, it*.⁴

Zastavme se na chvíli právě u angličtiny, z níž pochází většina výpůjček jak v italštině, tak v češtině. Její jazykový systém gramatickou kategorií rodu vůbec nedisponuje a má status méně důležité kategorie. Rod má následující klasifikaci: osobní (*personal/human*), který zastupuje maskulinum, femininum a duál (*dual*). Druhou kategorií je rod neosobní (*non personal/neuter*). Tento distinktivní rys ovlivňuje skupinu zájmen – osobní *he, she, he/she* a *it*. Rod v angličtině lze vyjádřit implicitně pomocí lexika (*brother/sister, king/queen, bull/cow*). Dále pomocí rodově specifické modifikace (např. *a male nurse*), sloučením s rodově příznačnou složkou (*Englishman*). Poslední způsobem je užití rodově specifického sufixu *-or/ess*, jenž ovšem není v současné angličtině jednoznačný. Jedná se o podstatná jména typu *prince/princess*. Dnes se často používají doplňující výrazy za slova– *person/people*, které referují k oběma pohlavím. Problematika rodové specifikace se projevuje především v těch případech, kde je užito generického maskulina nebo tam, kde pohlaví subjektu není známo.

Vztah mezi rodem přirozeným a gramatickým je velmi komplikovaný a je zřejmé, že různé jazyky k tomuto problému budou také různě přistupovat. Rozdělení *na tři rody jmen* bylo typické pro téměř všechny jazyky indoevropské provenience, ovšem v průběhu času došlo ke změnám, které lze definovat takto: původní *systém se zachoval* nebo se *systém redukoval* (italština) či gramatické kategorie rodu

⁴ Tamtéž. s. 104-105.

zcela vymizely (angličtina) nebo naopak došlo k *doplnění dalšího rodu* (např. v češtině dělení maskulin na životná a novou kategorii- neživotná substantiva)

Kategorie rodu je postavena na protikladu obou pohlaví. K rozlišování pohlaví jazyky již od pradávna používají buď lexikální prostředky, tedy dvě různá slova jako např. *muž-žena, otec-matka* (pravděpodobně prvotní, které se vyskytují u základních výrazů), postupem času ale z důvodu ekonomického vyjadřování především formální prostředky.

Zatímco v mimojazykové realitě je protiklad pohlaví symetrický, jako gramatická kategorie je ovšem asymetrická. Zde se dostáváme do oblasti pojmů Romana Jakobsona a jeho teorie privativních opozic, která mimo jiné hovoří o tom, že jeden z členů je bezpříznakový (v našem případě mužský rod, který zahrnuje členy obojího pohlaví) a druhý je příznakový (ženský rod). Na základě této teorie pak vysvětlíme asymetrii gramatického rodu jako opozici členu bezpříznakového a příznakového (učitelé zahrnují učitele obojího pohlaví).⁵

Mimojazyková skutečnost
(přirozený rod-symetr. uspoř.)

Gramatická kategorie rodu
(asymetrické uspořádání)⁶

Obr. 1: Grafické znázornění rozdílu mezi symetrickým rozdělením přirozeného rodu a asymetrickým gramatického rodu

Dalším důležitým atributem rodu je to, že jej mají podstatná jména tzv. ***inherentně***, což dokládá v již citované práci o rodu G. Corbett. Podobně definuje rod v české publikaci i M. Vondráček, který tvrdí, že nositeli gramatického rodu jsou substantiva, pro něž je tato kategorie ***závazná a nevyhnutelná***.⁷ Spolu s

⁵ Tato asymetrie je posledních dvacet let dáována na pranýř v rámci takzvané genderové lingvistiky-politiky, která se snaží tuto nevyváženost uměle vyrovnat.

⁶ Tamtéž s. 112.

⁷ Vondráček: Kapitoly o rodu a životnosti substantiva. s. 570.

Corbettovou terminologií⁸ lze substantiva definovat jako tzv. **controllers (kontrolory)**, které slouží k tomu, aby řídily a kontrolovaly přiřazení správného rodu jiným slovním druhům, tzv. **targets (cílům)** a vytvářely tak syntaktický vztah shody. V italštině to jsou členy či demonstrativa, v češtině přídavná jména, většina zájmen a některé číslovky. Proto je samozřejmě nutné, aby tento inherentní rod byl morfologicky správně vyjádřen. Tato Corbettova diferenciaci na kontrolory a targety je velmi důležitá pro fakt přiřazování rodu (inherentního) na základě sématických a formálních pravidel. O tomto vztahu se více zmíníme v následující podkapitole o morfosyntaktických rysech kategorie rodu.

1.3 Morfosyntaktické rysy kategorie rodu

Kategorie rodu představuje základní jazykové paradigma, které ovlivňuje i jiné gramatické kategorie, a to jak v italštině, tak i v češtině, jak již bylo uvedeno výše (v italštině určení determinátorů, shoda s adjektivem, participiem, v češtině shoda substantiva s adjektivem, participiem, jmenné skloňování aj.) a které má určité funkce i v komunikaci jako takové (například v podobě užití maskulinního generického plurálu). To vše nás vede k závěru, že jmenný rod má jako jiné jmenné kategorie (např. osoba, číslo, pád)⁹ jisté ***morfosyntaktické rysy***, to znamená, že rod určuje nejenom tvaroslovnou podobu substantiv, ale promítá se i v syntaktické rovině tak, že ovlivňuje všechna další slova, která se shodují se substantivem, tedy určuje například podobu adjektiva v pozici shodného přívlastku či slovesa v pozici přísudku.

Corbett se tímto fenoménem zabývá v kapitolách *Gender Agreement* a *Gender resolution rules*¹⁰, o morfosyntaktických kategoriích zde ovšem ještě nemluví.¹¹

⁸ Tuto terminologii přejímá i Anna Thornton ve svých pracích o rodu v italštině, jak uvidíme dále.

⁹ Pohybujeme se v oblasti jmenných kategorií, slovesné ponecháváme stranou

¹⁰ Corbett: cit. s. 105-143 a s. 261-306 (v druhé citované kapitole se dostane i na rozbor češtiny, jinak se Corbett ze slovanských jazyků zaměřuje především na ruštinu či jihoslovanské jazyky (srbština, chorvatština)

¹¹ Ty rozebírá až ve svých pozdějších a i nejnovějších pracích, např.: *Canonical morphosyntactic features*. In: Dunstan Brown, Marina Chumakina & Greville G. Corbett (ed.): *Canonical Morphology and Syntax*. Oxford University Press, Oxford. poslední verze z r. 2012.

Velmi názorně tuto problematiku vysvětluje A. Thorntonová¹² pro italštinu, když rozlišuje informace čtyř jazykových úrovní, které jsou v italštině potřeba k vytvoření gramaticky správných jmenných spojení a na nejvyšším místě stojí úroveň syntaktická. Jde o úroveň fonologickou, která nese informaci o koncovce slova, morfologickou, ve které je obsažena informace o flexivní třídě, sémantická úroveň, která přidává informaci o sémantických rysech a nakonec syntaktická úroveň, na které se nachází samotný rod.

Fonologická informace o zakončení substantiva nám umožní připojit ke kořenu správnou koncovku existující v systému italštiny (vytvoříme slovo *libro*, a ne **libre* či **libra*); morfologická informace o flexivní třídě nám zase umožní vytvořit správný plurál (*libri*, a ne **libre*, **libro*); sémantická informace nám prozradí, jakým způsobem použít slovo, aby mělo význam, který mu přináleží v italském systému a syntaktická informace o rodu nám umožní použít slovo v syntaktickém kontextu, ve kterém toto substantivum kontroluje shodu se svými *targety* a umožní vytvořit gramatické struktury jako *il libro*, *questo libro* a ne agramatické struktury jako **la libro* či **una libro*. Syntaktickou informaci pak nejde na sto procent vydedukovat ze žádné z ostatních úrovní, i když existují silné korelace mezi rodem a rysy těchto úrovní.

Pokud se týká fonologické úrovně, obecně platí, že většina jmen končících na *-o* vyžaduje *target* typu *il/lo*, *un/uno*, *questo* a většina slov zakončených na *-a* vyžaduje *target* *la*, *una*, *questa*. Ale jsou slova na *-o*, která vyžadují *targety* typické pro slova na *-a* (např. *una/la mano*, *foto*, *moto*) a naopak slova na *-a*, která vyžadují *targety* typické pro slova na *-o* (např. *il clima*, *il papa*). Kromě toho slova zakončená na *-e* mohou vyžadovat *targety* různých typů (*questo fiore/questa siepe*)

Také v otázce morfologické úrovně je pravda, že většina jmen, která přináleží ke stejné flexivní třídě, vybírá stejné *targety*, ale i zde to neplatí bez výjimky. Slova v singuláru s koncovkou *-o* a v plurálu *-i* a v sg. s *-a* (v pl. *-e*) mají obvykle *target* *il*, *un*, *questo* a *la*, *una*, *questa*; jména v singuláru s koncovkou *-e* a v plurálu *-i* a jména končící na souhlásku si vybírají dva různé *targety*; pouze jména se singulárem s *-a* a plurálem s *-e* vytvářejí bez výjimky *targety* *la*, *una*, *questa*.

¹² Thornton, Anna M.: L'assegnazione del genere ai prestiti inglesi in italiano. In AA. VV., Italiano e inglese a confronto, a cura di A. S. CALIMANI, Franco Cesati, Firenze 2003.

Pro sémantickou úroveň platí, že většina jmen, která odkazují na osoby mužského pohlaví, mají targety *il/uno/questo*, u ženského pohlaví zase *la/una/questa*. Každopádně i tady existují výjimky jako např. *il soprano*, *la sentinella*. Navíc většina slov vyjadřuje neživé předměty nebo abstraktní pojmy a neodkazuje tedy k pohlaví jedinců.

Jmenný rod tedy nenesení ani fonologickou, ani morfologickou či sémantickou informaci, je třeba jej zařadit mezi rysy syntaktických (lépe morfosyntaktických) kategorií.¹³ Rod je inherentní vlastností substantiv, která se plně projevuje pouze v kongruenci, neboť řídí výběr určitých forem modifikátorů a predikátů.

Jak trefně poznamenává Anna Thornton, výběr pojmenování mužský a ženský rod je nešťastným, neboť odkazuje rod k sémantické rovině jazyka, ne k syntaktické, ke které náleží.

V češtině se o rysech rodu, které zasahují i do syntaxe, zmiňuje v souvislosti s homonymií M. Těšitelová, která říká, že „*podle postupů vypracovaných k stanovení gramatické kategorie jmenného rodu, opírajících se o vztah shody, se rozlišují jako dvě lexikální jednotky případy, kdy k určení jejich jmenného rodu je třeba jiných tvarů slov (zejm. adjektiv), která jsou s nimi kongruentní, resp. na nichž se jmenný rod substantiva formálně projevuje. Srov. ten dobrý choť — ta dobrá choť. Jde tu v podstatě o vydělení kategorie jmenného rodu u substantiv podle znaků syntagmatických a paradigmatických, popř. na průsečíku roviny syntaktické a morfologické... Připomeňme v této souvislosti naši školskou praxi, která rovněž vede k určování rodu substantiv podle kongruentních spojení, zvl. typu ten sešit, ta kniha, to pero.*“¹⁴

V italštině i češtině rod má své morfosyntaktické rysy, což neplatí například o angličtině (jejíž výpůjčky budeme zkoumat), která sice rod jako kategorii má (viz výše), ovšem nefunguje jako gramatická ani morfosyntaktická kategorie.

¹³ Obecně o této otázce pojednal Aronoff ve svém díle *Morphology by itself*. O otázce morfosyntaktických kategorií pak např. N. Chomsky a M. Hale

¹⁴ Těšitelová, Marie: Kategorie jmenného rodu z hlediska morfologické homonymie. In: *Slovo a slovesnost*, ročník 28 (1967), číslo 3, str. 255-261.

2. GRAMATICKÁ KATEGORIE RODU V ITALŠTINĚ A ČEŠTINĚ

2.1 Kategorie jmenného rodu a její specifika v italském jazyce

Kategorie rodu je v italských gramatikách podávána „konzervativně“ a ne příliš obsáhle. Kromě klasifikace jmen z hlediska formálního (podle zakončení) a sémantického (podle významu) jmen s typickými koncovkami pro mužský či ženský rod, gramatiky řeší rod u složených podstatných jmen u jazykových výpůjček a zvláštní skupiny jmen podle toho, jak tvoří rodové dvojice, jakož i otázku přechylování.¹⁵

Italština tedy má ve svém gramatickém systému dva rody- **mužský** a **ženský**. Zde je základní klasifikace jmen podle rodu

Z formálního hlediska dělíme substantiva dle jejich zakončení:

Charakteristickou koncovkou pro mužský rod je –o (*libro, amico, tavolo*).

Existují i substantiva označující ženy – *il soprano* (*sopranistka*), které zachovávají gramatickou shodu v mužském rodě.

Charakteristickou koncovkou pro ženský rod je –a (*favola, donna, padella*).

Některá substantiva označují jedince mužského i ženského pohlaví: *la guida-vedení, průvodce, průvodkyně, la guida- hlídání, hlídka, hlídač*.

Existují ovšem skupiny substantiv zakončených na –a, která jsou mužského rodu:

substantiva na –*cida* (*suicida*) –*ista* (*maschilista*), –*ma* (*clima, programma*)

substantiva jako např. *il boia, il poeta, il vaglia*

či některá vlastní jména jako *Andrea, Elia* ad.

Koncovka –*e* je koncovkou pro **mužský i ženský rod**, např.: *il signore, la moglie*, a životná substantiva mají jeden tvar pro oba rody, jako *il/la cantante, il/la parente*

¹⁵ Italské gramatiky použité při definování kategorie rodu: Sensini, M.: Grammatica della lingua italiana. Mondadori, Milano 1999, Hamplová, S.: Mluvnice italštiny. Leda, Praha 2004, internetový zdroj: [http://www.treccani.it/enciclopedia/genere-dei-nomi_\(La-grammatica-italiana\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/genere-dei-nomi_(La-grammatica-italiana)/),

Koncovka **-i** je ženského rodu u substantiv pocházejících z řeckých slov jako *la crisi, l'analisi, la sclerosi*; mužské rodu jsou slova jako *l'alibi, il bisturi, il taxi*.

Koncovka **-tà** je ženského rodu- *l'unità, la città* (s výjimkou *il podestà* a *il taffetà*).

Koncovka **-ù** je zakončení ženského rodu, př. *la gioventù* s výjimkami jako např. *il caucciù*.

Přízvučná samohláska na konci slov, s výjimkou dvou výše uvedených příkladů, je příznakem rodu mužského. př. *il re, lo sci* (výjimka *la gru*), složenin substantiva *il di - il venerdì*; zvukomalebných výrazů- *il cucù*; převzatých výrazů *il caffè, il colibrì*.

Slova končící na **souhlásku** (z kategorie jazykových výpůjček) jsou převážně **mužského rodu** (*il sud, l'ovest, il computer*); ženského rodu jsou např. *la star, la gang, la baby-sitter*.

Pro rod jmen je důležitá jejich **sémantika**, především jména s nadřazeným významem, tzv. **hyperonyma**, na základě kterých se jim přiřazuje rod:

Pro **mužský rod** to jsou: ***názvy stromů a keřů; kovů a chemických prvků; měsíců a dní; světových stran; moří a jezer; řek; zemí a krajů; hor, pohoří a sopek.***

Ženského rodu jsou:

ovoce; světadíly, země a kraje; ostrovy ; města; vědy a vědní disciplíny.

Gramatiky dále studují **rod složenin**, které se u životných řídí přirozeným rodem, u neživotných je důležitá struktura složeniny.

Dalším bodem, pro nás důležitým je rod jazykových výpůjček. Zde se hovoří procesu přiřazení rodu jménu na několika řádcích:

přejímky si většinou zachovávají stejný rod jako měla v původním jazyce a slova středního rodu přechází k maskulinům. Př. *lo chalet, la brioche il golpe, il blitz*

V oblasti anglických výpůjček jsou neživotná substantiva j považována za maskulina, u ženského rodu se vychází z příbuzného italského výrazu ženského

rodu (např. *la leadership* podle *la direzione* či *la holding* podle *la società*). O tomto tématu promluvíme v kapitole o přiřazování rodu v italštině, kdy budeme dokazovat společně s A. Thorntonovou, jak jsou pravidla zjednodušující a neodpovídají pravidlům přiřazování používaným mluvčími.

Pak jsou zmiňována substantiva s významem lišícím se podle rodu (*il capitale, la capitale, il radio- la radio, il ballo-la balla, il manico-la manica* apod.)

Velkou kapitolu znamenají rodové dvojice, kde existují tzv. **sostantivi di genere comune** (substantiva společného rodu) jako např. *il/la consorte, il/la nipote, il/la preside, l'erede/ l'erede*; pak je to tvoření ženských proějšků k mužským tzv. **přechylováním**.

Některé rodové dvojice mají odlišný slovní základ- ta se nazývají **nomi indipendenti** (*il padre - la madre, il fratello - la sorella, il fuco - l'ape*); většina nedomestikovaných zvířat má název jen v jednom rodě, jsou to tzv. **i sostantivi di genere promiscuo** (*il delfino maschio - la femina delfino*).

Tolik italské gramatiky, ve kterých je klasifikace vytvořena na základě již existujících rodů jmen.

Anna Thornton se na problematiku dívá komplexněji, a jak jsme již načrtli v předchozí kapitole o morfosyntaktických vlastnostech, zařazuje rod na nejvyšší jazykový stupeň informací potřebných k vytvoření gramaticky správných jmenných spojení. V tomto dělení se velmi přehledně všechny výše uvedené klasifikace jmen a navíc použijeme Corbettovu terminologii *kontrolerů* a *targetů*. Každý italský rodilý mluvčí potřebuje k informace v alespoň čtyřech úrovních:

Fonologická úroveň: zakončení

Morfologická úroveň: flexivní třída

Sémantická úroveň: sémantické rysy

Syntaktická úroveň: rod

Fonologická informace o zakončení substantiva nám umožní připojit ke kořenu správnou koncovku existující v systému italštiny (vytvoříme slovo *libro*, a ne

**libre* či **libra*); morfologická informace o flexivní třídě nám zase umožní vytvořit správný plurál (*libri*, a ne **libre*, **libro*); sémantická informace nám prozradí, jakým způsobem použít slovo, aby mělo význam, který mu přináleží v italském systému a syntaktická informace o rodu nám umožní použít slovo v syntaktickém kontextu, ve kterém toto substantivum kontroluje shodu se svými *targets* a umožní vytvořit gramatické struktury jako *il libro*, *questo libro* a ne agramatické struktury jako **la libro* či **una libro*. Syntaktickou informaci pak nejde na sto procent vydedukovat ze žádné z ostatních úrovní, i když existují silné korelace mezi rodem a rysy těchto úrovní.

Pokud se týká fonologické úrovně, obecně platí, že většina jmen končících na *-o* vyžaduje *target* typu *il/lo*, *un/uno*, *questo* a většina slov zakončených na *-a* vyžaduje *target* *la*, *una*, *questa*. Ale jsou slova na *-o*, která vyžadují *targety* typické pro slova na *-a* (např. *una/la mano*, *foto*, *moto*) a naopak slova na *-a*, která vyžadují *targety* typické pro slova na *-o* (např. *il clima*, *il papa*). Kromě toho slova zakončená na *-e* mohou vyžadovat *targety* různých typů (*questo fiore/questa siepe*)

Také v otázce morfologické úrovně je pravda, že většina jmen, která přináleží ke stejné flexivní třídě, vybírá stejné *targety*, ale i zde to neplatí bez výjimky. Slova v singuláru s koncovkou *-o* a v plurálu *-i* a v sg. s *-a* (v pl. *-e*) mají obvykle *target* *il/un*, *questo* a *la*, *una*, *questa*; jména v singuláru s koncovkou *-e* a v plurálu *-i* a jména končící na souhlásku si vybírají dva různé *targety*; pouze jména se singulárem s *-a* a plurálem s *-e* vytvářejí bez výjimky *targety* *la*, *una*, *questa*.

Pro sémantickou úroveň platí, že většina jmen, které odkazují na osoby mužského pohlaví mají *targety* *il/uno/questo*, u ženského pohlaví zase *la/una/questa*. Každopádně i tady existují výjimky jako např. *il soprano*, *la sentinella*. Navíc většina slov vyjadřuje neživé předměty nebo abstraktní pojmy a neodkazuje tedy k pohlaví jedinců. Jak uvidíme dále, právě vágní a příliš obecné formulace přiřazování rodu budou nanejvýš problematičné.

2.2 Kategorie jmenného rodu a její specifika v českém jazyce

V této kapitole jen načrtne situaci popisu a fungování kategorie rodu v češtině, spíše pro možnost srovnání, a abychom si uvědomili rozdílný charakter obou jazyků, který se pak projeví při přiřazování rodu- tedy že v češtině vzhledem k její rozvinuté flexivní povaze budou fungovat jinak.

V současné češtině funguje základní rozdělení na tři rody (mužský životný i neživotný, ženský a střední). Základní české gramatiky referují o rodu v češtině následujícím způsobem: *Mluvnice současné češtiny – díl první Jak se píše a mluví* – uvádí, že český jazyk má celkem čtyři rody, neboť u maskulin je ještě třeba rozlišit životná (animata) a neživotná (inanimata). Definuje rod ve vztahu k substantivům jako jednu z důležitých gramatických kategorií. Přičemž poukazuje na to, že jeho podkladem je v mimojazykové realitě přirozená opozice pohlaví u živých bytostí. Poukazuje také na to, že u většiny podstatných jmen nelze gramatický rod odvodit z jejich významu, musíme se mu naučit, případně nám mohou napovědět koncovky užitá v pádech. Mluvnice taktéž zmiňuje přechylování a kolísání rodu substantiv, na jejichž základě pak definuje ještě dvě zvláštní skupiny substantiv, a to vespolná, tj. taková substantiva, která mají vyhraněný gramatický rod, ale mohou označovat obě pohlaví bez rozdílu, např. slova *host, osobnost, rodič*, ze zvířecí říše pak *had, ježek, ryba* atd.¹⁶ Druhou skupinu tvoří substantiva obourodá, tj. taková substantiva shodující se ve tvaru nominativu singuláru, jež mají shodný avšak rodově odlišený význam (např. *choť, průvodčí* či některá vlastní jména jako např. *Vlasta*).¹⁷

O problematice rodu podstatných jmen obecně se nejobšírněji pojednává v *Mluvnice češtiny*.¹⁸ První oddíl vysvětluje rod přirozený. Ve vztahu s přirozeným rodem jsou pouze maskulina a feminina. Oproti tomu neutra rozlišení pohlaví abstrahují (mimo skupinu jmen označující mláďata zvířat). Dále existuje omezená skupina substantiv, která označují přirozený rod již svým lexikálním

¹⁶ To co se v italštině nazývá substantiva společného rodu (*sostantivi di genere comune*) jako např. *il/la consorte*

¹⁷ Cvrček, V. a kol. autorů: *Mluvnice současné češtiny. 1 Jak se píše a jak se mluví*. Karolinum, Praha 2010. s. 134–136

¹⁸ *Mluvnice češtiny 2*. Tvarosloví. Academia, Praha 1986. (kol. autorů). s. 32-42

významem. Například opozice *muž – žena; otec – matka*, ale také podstatná jména týkající se zvířat jako *kohout – slepice; býk – kráva*.¹⁹ Do problematiky přirozeného rodu autoři přiřazují přechylování, jména vespolná a obourodá. Kapitola o gramatickém rodu je zpracována mnohem podrobněji. Na základě dělení životnosti a neživotnosti, tak definuje čtyři gramatické rody. Mluvnický rod má pak především dvě hlavní funkce:

paradigmatické: to znamená, že zařazuje každé substantivum do tvarové soustavy jmen; *syntagmatické*: které se projevují shodou atributivní a predikativní, například *život je krásný*.

Velmi pregnantně o rodu hovoří také M. Vondráček²⁰, podle něhož rod jako gramatická kategorie nabývá tří hodnot: rod mužský (maskulinum), rod ženský (femininum), střední (neutrum). Konkrétní rodová hodnota je dána příslušností jména k maskulinní, femininní či neuterní skupině deklinačních typů (vyjádřených vzory). Na jednu stranu gramatický rod určuje způsob flexe, na druhou stranu ze způsobu skloňování plyne. Rod je vyjadřován koncovkami slovních tvarů a spoluvyjadřován koncovkami kongruentních tvarů.

Nositeli jmenného gramatického rodu jsou, jak jsme již zmínili výše v souvislosti s inherentností, prvotně substantiva (pro která je tato kategorie závazná, nevyhnutelná) a některá zájmena. Druhotně mohou vyjadřovat rod prostřednictvím kategoriální shody i závislé tvary adjektiv, slovesných přičestí a přechodníků, většiny zájmen a číslovek. Závislé tvary se pak stávají vhodným prostředkem, jímž lze rod jména určit.

Jmenný rod má formální charakter u podstatných jmen označujících nehmotné substance, neživé hmotné substance, rostliny a chovně nevýznamné živočichy. Většina substantiv označujících osoby a chovná zvířata vykazuje motivaci rodem přirozeným (pohlavní příslušností). Co se týče motivovanosti gramatického rodu, tvrdí Vondráček, že se „*formalizovaný rod, daný zakončením a typem flexe, stal v současné češtině především organizačním principem ohýbání slov*.“²¹

¹⁹ V italštině tzv. samostatná jména (*i nomi indipendenti*) jako např. *uomo-donna, padre-madre*.

²⁰ VONDRÁČEK, Miroslav: Kapitoly o rodu a životnosti substantiva. s. 570.

²¹ Tamtéž. s. 573.

3. NEOLOGISMY A JEJICH JAZYKOVÁ ADAPTACE

3.1 Obohacování jazyka a neologismy

Jednou z tendencí, kterou lze vypožorovat u většiny jazyků je její obohacování slovní zásoby, čímž se jazyky vyrovnávají s novými skutečnostmi a koncepty²². Jak italština, tak i čeština jsou otevřené jazyky, které buď samy vytvářejí nová slova (při respektování principů tvoření slov) nebo je přejímají a přizpůsobují (či nepřizpůsobují) svým jazykovým systémům. Důležitou roli při novotvorbě hraje několik faktorů: funkčnost a potřeba nové jazykové jednotky, prestiž prostředí, odkud pochází, jeho přijetí většinou, móda apod.²³

Neologismus je nově vytvořená nebo přejatá lexikální jednotka, obecně nové slovo v jazyce. Může to být slovo dosud nezachycené v jazykových slovnících, ovšem může se objevit specializovaných slovnících neologismů.²⁴ Proměnlivost slovní zásoby je však tak velká, že ji synchronní výkladové slovníky nemohou zachytit, a proto značné množství neologismů vznikne a zanikne, aniž by byly někde zapsány. V italské lingvistice „*un neologismo è, in genere, una locuzione o parola nuova che non appartiene al corpo lessicale di una lingua. È una parola tratta per derivazione o composizione da parole già in uso o introdotta con adattamenti da altra lingua oppure formata da elementi greci o latini*”²⁵.

Neologismus může vznikat v rámci již existující slovní zásoby, která je obměňována pomocí procesů derivace či kompozice nebo to může být slovo pocházející z jiného jazyka neadaptované (*week-end* v ita, v čj *know-how*) či adaptované (*bistecca/stevardka*). V naší práci se v dalších kapitolách soustředíme právě na tuto druhou skupinu, která bývá nazývána také jazykové výpůjčky.

Encyklopedický slovník češtiny definuje neologismus jako *lexikální jednotku, která se ve vztahu k existujícím jednotkám slovní zásoby současného jazyka*

²² To jsou vnější mimojazykové příčiny. Existují i vnitřní jako je např. tendence k odstranění variant, polysémie a homonymie, tendence k významové a stylistické diferenciaci lexikálních jednotek, tendence k experimentování.

²³ Dardano, Maurizio - Trifone, Pietro: *Grammatica italiana*. Zanichelli, Bologna 1995. s. 636.

²⁴ V italštině např. od autorů Giovanniho Adamo a Valerie Della Valle *Neologismi. Parole nuove dai giornali* (2008, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana), pro češtinu *Nová slova v češtině - Slovník neologizmů 2* (2004, Academia) od kol. autorů pod vedením Olgy Martinčové.

²⁵ <http://www.treccani.it/enciclopedia/neologismo/>

vyznačuje novostí, a to jak z hlediska vzniku, tak z hlediska funkčního (funkčně systémového, komunikačního, stylistického).²⁶

Ze stylistického hlediska jsou neologismy protikladem archaismů, protože jsou projevem nejnovější slovní zásoby, zatímco archaismy patří k zastaralému a málo používanému lexiku.

Příznakem novosti se však neologismy mohou lišit. Některá slova se do slovní zásoby začlenila velice rychle a stala se její běžnou součástí, takže už je jako neologismy nepocítujeme. Jsou to většinou ta slova, která označují věci používané v každodenním životě nebo pojmy z oborů, které se nejdynamičtěji rozvíjejí. Jiná nová slova se však do běžné slovní zásoby vůbec nedostanou a budou zapomenuta. Sem mohou patřit například módní výrazy nebo výrazy pojmenovávající nový trend, jenž však nemá dlouhého trvání.²⁷

Co se týče tvoření nových pojmenování, využíváme několika postupů. Jedná se o: přejímání (z angl. *graffiti*), kalkování (*mrakodrap*, *gratta cielo* – z anglického sky-scaper), tvoření víceslovných pojmenování (*penzijní fond – instituce, který provádí a spravuje duchodové přípojištění*), tvoření jednoslovných pojmenování – univerbizace (*mikrovlonná trouba – mikrovlnka, microonde*), tvoření novotvarů odvozováním (*kinař – majitel kina*), tvořením zkratkovitých slov (*DVD [dývídí]*, v ital. *[dývídí]*) a v neposlední řadě jde také o přenášení pojmenování jednoho jména na druhé na základě vnější/vnitřní podobnosti, funkční souvislosti, dále na základě rozšíření nebo zúžení významu (*běčko – outsider*).

Nové slovní prostředky lze pro oba jazyky rozdělit na:

- neologismy lexikální, kam patří slova přejatá z cizích jazyků, která nejčastěji pochází z angličtiny, či z jiných jazyků. Neologismy lexikální mohou být také domácího původu

²⁶ Encyklopedický slovník češtiny, ed. Petr Karlík et al. Nakladatelství. Lidové noviny, Praha 2002. s. 284.

²⁷ Zde je možné zmínit i tzv. okazionalismy (jednou použitá pak tzv. hapax legomena),

- nová slova vzniklá sémantickým tvořením tj. různým posunem významu. Posun může spočívat v přenesení významu
- neologismy kontextové a frazeologické. Kontextový neologismus je nový celek, z něhož vyplývá i nový specializovaný a frazeologické spojení má obrazný význam, který nelze odvodit z významů jeho částí.²⁸

Mnoho nových slov se vyskytuje hlavně v publicistice, v posledních letech se ovšem obrovským fenoménem stal internet a internetové vyhledávače, kde najdete v podstatě jakékoliv spojení či výraz, který kdy byl vložen, protože jeho zaznamenáním vlastně vzniklo nové slovo. V tom je také jisté nebezpečí zkreslení a je vždy třeba sledovat alespoň počet výskytů. Velmi cenné v tomto ohledu jsou on-line slovníky neologismů či jazykové korpusy. Teď se již neologismy netýkají jen publicistického stylu, ve kterém se novináři vždy snažili o ozvláštnění svého jazykového projevu, aby zaujali, tuto snahu teď uplatňují aktivní uživatelé internetu a sociálních sítí. Hlavní bránou, kterou pronikají nové výrazy a významy do běžného dorozumívání, se tedy stal internet.

Studium neologismů je nepochybně velmi důležité. Při jejich vzniku totiž lze sledovat nejenom vývojové tendence současného jazyka, ale také vzájemné působení jazyka a jeho uživatelů.

Z výše uvedených typů se v následující kapitole podíváme blíže na jazykové výpůjčky.

3.2 Jazykové výpůjčky (*prestiti linguistici*)

Pojem *jazyková výpůjčka* či *přejímka* (italsky *prestito linguistico* či *forestierismo*) označuje určitý proces, při kterém dochází k přenesení slova nebo jeho významu z jednoho dárcovského jazyka do druhého, přijímajícího jazyka. Každý jazyk přejímá (vypůjčuje si) slova z různých jazyků, čímž rovněž obohacuje svou slovní zásobu. Jazyková výpůjčka je výsledkem jazykového

²⁸ Sochová, Poštolková: *Co v slovnících nenajdete*, s. 13-14

kontaktem dvou různých jazyků, resp. kulturního kontaktu dvou zemí v širším slova smyslu.

Rozdělení lexikálních výpůjček

Existuje několik způsobů, jak dělit výpůjčky, a každá lingvistika, ba i lingvista, nacházejí trochu jinou terminologii, klasifikaci a jednotlivá odstínění. Základní *třístupňový model pro klasifikaci výpůjček* (cizí slovo → napůl cizí slovo, napůl výpůjčka → výpůjčka) formuloval už L. Bloomfield²⁹. Nejprve přistoupíme k dělení výpůjček na lexikální a nelexikální.³⁰

Lexikální výpůjčky obecně předcházejí nelexikálním výpůjčkám a jsou až „druhotným produktem“. Tento typ výpůjček totiž nevzniká důsledkem interference, ale odvozováním v průběhu času od předchozích lexikálních výpůjček.

Nelexikální výpůjčky dále dělíme na:

- pravopisné výpůjčky- používání písmen a znaků typických pro angličtinu v domácím jazyce
- fonetické výpůjčky- obohacení domácího jazyka o nové cizí fonémy především vlivem neadaptovaných výpůjček;
- morfologické výpůjčky- uvedení cizích morfémů do domácího jazyka, např. *barbieri* (< fr. *barbier*); sufix se ale postupem doby často stane produktivním a začne sám derivovat nová slova, získá vlastní „sémantickou instrukci“;
- syntaktické výpůjčky- syntaktické modely dárcovského jazyka, které jsou napodobovány v přijímajícím jazyce, např. *non c'è problema* (< *no problem*), *fai-da-te* (< *do-it-yourself*)

V uváděných případech se soustředíme na výpůjčky z angličtiny, které v současné italštině (a nejenom v ní) převládají.

²⁹ Leonard Bloomfield *Language*. New York 1933 Toto dělení je někdy považováno za příliš jednoduché, protože hranice mezi jednotlivými stupni nejsou ostré tohoto adaptačního procesu je totiž plynulý a v konkrétních případech je těžké s jistotou stanovit, do které skupiny lexém zařadit

³⁰ Zde budu vycházet jak z italské, tak i české lingvistiky a přednášek doc. Štichauera, dostupných na internetu. další lit.: Hamplová, Sylva. *Mluvnice italštiny*. Leda, Praha 2004. s. 397-398.

Lexikální výpůjčky lze dělit na:

- **neadaptované integrální výpůjčky** (*prestiti integrali non adattati*, nepřizpůsobené (neadaptované výpůjčky)
tento typ výpůjčky přechází do přijímacího jazyka v podobě nepřizpůsobené hláskovému systému, jako jsou například slova: *feeling, leader, premier*. Mezi tyto výpůjčky patří pro italštinu především anglicismy jako slova nepřizpůsobená.

- **adaptované integrální výpůjčky** (*prestiti integrali adattati*)
Výpůjčka, která se adaptovala natolik, že ji již běžný mluvčí nevnímá jako výraz převzatý. Tento typ se objevoval především v minulosti, kdy znalost cizích jazyků byla na nízké úrovni a výpůjčky pronikali do jazyka především ústní formou.
Př.: *Paris- Parigi, sheriff- sceriffo, parliament- parlamento*.
Někdy vedle sebe existuje výraz přizpůsobený i nepřizpůsobený, z anglického slova *roastbeef* (rostbif) vzniklo slovo *rosbif* nebo *rosbiffe*,

- **kalky**
Kalky znamenají doslovný překlad (úplný/částečný) anglického modelu; jde o nová slova v italštině vytvořená z domácího materiálu podle cizí předlohy. Kalky dále můžeme dělit na:
 - překladové- struktura cizího vzoru je (úplně nebo částečně) reprodukována v přijímajícím jazyce (*brainwashing- lavaggio del cervello, il grattacielo- skyscraper*). Překladový kalk může být i částečný, resp. nemusí doslova reprodukovat svůj cizí model, ale pouze jeho část, např. *trust di cervelli* < *brain trust*
 - sémantické- již existující výraz přijme nový význam vlivem podobného slova v jiném jazyce; k tomuto fenoménu dochází v důsledku toho, že oba dva výrazy mají již společný jeden význam a/nebo jednu formální podobnost, např. *magazzino* v italštině existující ve smyslu sklad ve smyslu angl. *magazine* (časopis)

- volné - jedná se o nové slovo, které má nahradit existující cizí výraz; toto nevytváří na základě formální či sémantické podobnosti cizímu modelu, ale čistě z domácího jazykového podnětu. Jde v podstatě o běžný neologismus, např. *salto con l'elastico- bungee jumping, carro armato-tank*.

Další kategorií může být tzv. *pseudovýpůjčka (falešná výpůjčka falso amico)*. Falešná výpůjčka je slovo nebo slovní prvek v jiných jazycích než v angličtině, který byl vypůjčen z angličtiny, ale je užíván takovým způsobem, že jej ani rodilí mluvčí neumějí rozpoznat. Falešná výpůjčka vzniká kombinováním prvků anglických slov, čímž se vytváří slovo nové. Falešná výpůjčka se může objevovat na formální i sémantické úrovni (*autostop* – v angličtině se užívá *hitch-hike* – stopovat, jezdit stopem).

3.3 Anglicismy

Cizí přejatá slova procházejí složitým procesem v jazyce přijetí, který slovo modifikuje a adaptuje podle svého jazykového systému. Je také možné, že tento cizí lexém nebude respektovat gramatická pravidla přijímajícího jazyka a zůstane neměnným. To této kategorie patří i **anglicismy** (italsky **anglismi** nebo **inglesismi**), které jsou v současnosti dominantním prostředkem rozšiřování slovní zásoby jiných jazyků. Tato tendence se projevuje v češtině i italštině.

V italštině můžeme proces přejímání anglických výrazů sledovat od 19. století a další výrazné období jazykové interference začíná po druhé světové válce. První datum souvisí s intenzivnějšími vztahy s Velkou Británií a migrací do Spojených států, druhé pak především s americkým poválečným vlivem v západní Evropě.

Pro češtinu, kde jazyková interference probíhala na linii s němčinou (pro italštinu zase platí francouzština), nastal největší rozvoj nové slovní zásoby z angličtiny po listopadu 1989, kdy se naše země otevřela západními vlivu.

Co se týče charakteru anglicismu, měl by být chápán především jako *lexikální neadaptovaná výpůjčka*, zatímco adaptované anglicismy, kalky a deriváty by měly být pojímány samostatně.

V současné době se stala angličtina prostředkem komunikace na celém světě, a nejenom díky tomu vzrostla velice její prestiž a vliv na ostatní jazyky.

Jakmile se anglicismus přizpůsobí domácímu jazyku, příp. se z něj stane kalk, nejde již o anglicismus, ale o italské slovo.

Z definice anglicismu by taktéž měly být vyloučeny internacionalismy, hybridní kompozita a vlastní jména, s výjimkou případů, kdy se vlastní jména stanou obecnými jmény.

3.4 Adaptační procesy

Při přejímání cizojazyčných výpůjček dochází k jejich začleňování do slovní zásoby. Tato integrace pak probíhá na různých úrovních dle stupně integrace lexémů. Nízký stupeň integrace vykazují neologismy, které se nestanou součástí morfologických a slovtvorných paradigmat a nezačleňují se do syntagmatických vztahů. U přejatých slov se sledují změny týkající se výslovnosti, pravopisu, tvaroslovné a slovtvorné charakteristiky.³¹

Obecně lze tedy rozdělit adaptační procesy do tří základních skupin: **ortografická (ortoepická), morfologická** (popř. slovtvorná, která bývá uváděna společně s morfologickou) **a sémantická**.³²

³¹ Zaměřila jsem se na adaptaci substantiv, do systému se ovšem adaptují i ostatní slovní druhy jako např. adjektiva či slovesa.

³² V této kapitole jsem využila následujících zdrojů: pro italštinu: Lelija SOČANAC: *Adattamento dei prestiti inglesi nell'italiano*. In: *L'italiano oltre frontiera*, Franco Cesati Editore, Firenze 2000. s. 119-128; pro češtinu: Jitka MRAVINACOVÁ: *Přejímání cizích lexémů*. 187-211

Ortografická (ortoepická) adaptace

Ortografická adaptace probíhá společně s adaptací ortoepickou, tím totiž dochází ke sblížení výslovnostní a pravopisné podoby. To platí především pro anglicismy, u nichž se výslovnost a pravopis často velice liší.

Co se týče ortografické adaptace, nová (v tomto případě cizí) slova buď zachovají svou původní grafickou podobu, nebo se určitým způsobem adaptují do systému přijímajícího jazyka:

- ***zachování původní grafické podoby***

V italštině je tento způsob adaptace nejčastější. Jako příklady můžeme uvést slova *computer, mouse, show, baby sitter*.

V češtině se zachovávají slova, která se píší a vyslovují velice odlišně, adaptaci příliš nepodléhají právě kvůli možnosti odhalení jejich původu a případně i významu (*comeback [kambek], design [dyzajn], jackpot [džekpot]*). To, co Mravinacová konstatuje pro češtinu, by mohlo platit i pro italské neologismy.

- ***adaptace grafické podoby do systému nového jazyka***

Tato adaptace spočívá ve vytvoření grafické podoby na základě výslovnosti. V tomto případě se uplatňuje princip, že ortografické adaptace probíhají především u těch slov, jejichž psaná a výslovnostní podoba se příliš neliší. Příkladem v češtině může být výměna grafémů (například k za c) nebo ve zjednodušování, případně nahrazování hláskových skupin, které neexistují v češtině (*cyber – kyber, electro – elektro, job – džob, leader – lídr, manager – manažer, sitcom – sitkom*), či záměna anglického formantu *-ing* za počeštělý *-ink* (následkem neznělé výslovnosti a použití v deklinaci a odvozených slovech)³³, např.: *marketink, brífink*

Co se týče češtiny, v minulosti byla tato tendence v češtině velmi silná, dnes se od ní spíše upouští.³⁴

³³ Přesto, jak si všímá Mravinacová, se od tohoto nahrazování opouští a vrací se k psaní původní podoby s *-ing* i v odvozeninách *marketing – marketingový*

³⁴ Především rozšířenější znalostí angličtiny a tudíž lepší identifikací slova na základě jeho původní podoby.

Výslovnostní adaptace se projevuje především modifikací hlásek, které v přijímajícím jazyce neexistují, nebo má grafická podoba lexému převažující vliv a vyslovuje se podle ní.

V italštině převažuje druhý způsob, tedy výslovnost na základě grafické podoby, jako např. u slov *bus* /bus/, *tunnel* /tunnel/, *tram* tram, *spray* /sprai/, na druhou stranu se v poslední době čím dál častěji uplatňuje pravidlo zachování původní výslovnosti jako u slov *privacy* /praivasi/, *computer* /kompjuter/, *mouse* /maus/.

V češtině převládá výslovnost originálu s modifikací hlásek jako např. *promotion* /promoušn/, *Windows* /vindous/, *thriller* /triler/; pokud má grafická podoba vliv na výslovnost, dochází ke vzniku výslovnostních variant jako např. *banner* /banr, baner/, *folder* /fouldr, foldr/ či *package* /pekidž, pakidž/.

Morfologická adaptace

Morfologická adaptace je dalším stupněm jazykové adaptace výpůjček, která spočívá v začlenění se do morfologického systému jazyka. Jeho součástí je i pro nás důležité přisouzení gramatického rodu.

Pro italštinu jsou definovány³⁵ dva stupně adaptace:

Primární adaptace, která se týká asimilace lexémů do morfologického systému jazyka a sekundární, při které dochází k využití adaptovaného slova ke slovotvorným procesům.

V rámci **primární adaptace** Sočanac rozlišuje tři stupně:

- *nulová adaptace (la sostituzione di grado zero)* se týká slov bez vázaných morfémů- př. angl. *golf*- it. *golf*
- *částečná adaptace (la sostituzione parziale)*,- vázané morfémy jsou odlišné v původním a přijímajícím jazyku angl. *contain-er* – it.*contain-er*)

³⁵ SOČANAC, L.: *L'influsso italiano sulla lingua croata*. dostupné on-line na: http://btk.sek.nyme.hu/fileadmin/dokumentumok/sek/BDPK/Oktatas_kutatas/Kutatas/KSE/Filologia/AMBRA/A6/SOCANAC.pdf

- *úplné nahrazení (la sostituzione completa)*, tj. když jsou morfémy původního jazyka nahrazeny morfémy přijímajícího jazyka (v angl. *jungle* – it. *giungla*, angl. *kangaroo* – it. *cangura*)

V rámci této primární adaptace také dochází k přiřazování rodu novým přejímkám, o kterém se bude podrobněji referovat níže.

Sekundární adaptace se týká lexémů, které se plně adaptovaly a participují na tvorbě nových slov (derivace, kompozice, alterace, konverze u sloves)

V češtině se forma lexémů transformuje pomocí prostředků, jimiž se v češtině vyjadřují kategorie slovních druhů či jiné morfologické kategorie. U podstatných jmen, které se adaptují velmi dobře, jde o přičlenění se k určitému deklinačnímu paradigmatu a jeho prostřednictvím přiřazení pádu, rodu a čísla. I čeština rozlišuje stupně integrace, přičemž na nejnižším stupni jsou nezměněné lexémy (nesklonné lexémy jmenného charakteru), u některých probíhá komplikovanější morfologický vývoj od nesklonnosti k deklinaci, který je často doprovázen kolísáním ve vyjadřování gramatických kategorií. na opačné straně adaptace stojí verba, která jsou vždy kmenotvorně i tvaroslovně adaptována.³⁶

Sémantická adaptace

Co se týče oblasti sémantické adaptace, probíhá většinou ve dvou fázích:

- objasnění sémantiky cizího slova pomocí prostředků přijímajícího jazyka a vysvětlujícího kontextu,
- sémantické posuny zapříčiněné působením mimojazykových faktorů, resp. postupné prohlubování či zužování sémantiky daného slova a rozšiřování sémantických vztahů.

a je doprovázen vytvářením polysémie přenášením významů.³⁷

Př.: *banca dati- soubor údajů, fotbalový snajpr- přesný střelec, kanonýr mužstva*

³⁶ Mravinacová. cit. s. 192-194.

³⁷ Otázkou je, zda jde rozlišit, kdy jde o nové užití slova v jednom z významů polysémního cizího slova a kdy již jde o vytvoření tzv. neosémantismu.

4. PŘÍŘAZOVÁNÍ RODU

4.1 Přiřazování rodu jako proces morfologické adaptace

Přiřazení rodu je, jak jsme popsali v kapitole o adaptačních procesech přejatých slov, součástí morfologické adaptace.

V jazyce existují situace, ve kterých rodilí mluvčí nezná rod jména- *kontroleru* a musí ho tedy nějakým způsobem přiřadit.³⁸

Situace, kdy je potřeba přiřadit gramatický rod:³⁹

- 1) tzv. „*non-prototypical controllers*“, tedy výrazy, které nejsou substantivy, ale mohou se nacházet v syntaktických pozicích typických pro substantiva. V tomto případě jazyk uplatňuje dvě strategie:
buď použije specifický rod- *target* ve španělštině tzv. neutrální zájmena a členy,
nebo použije jeden z rodů svého systému, který pak použije *defaultně*-
v italštině to je maskulinum, pro češtinu neutrum.
- 2) druhým případem jsou *toponyma*, především *jména měst*
- 3) třetí je *jazyková výpůjčka*, kdy může dojít k situaci, že pochází z jazyka bez rodové kategorie a v přijímajícím jazyce jí musí přiřadit nějaký rod, aby ji mohl použít v syntaktickém kontextu.

V těchto situacích v jazyku se mluvčí musí rozhodnout, jaký rod kontroleru zvolí.

Corbett ve své práci definuje **tři různé typy pravidel přiřazování rodu**, které platí obecně v jazycích s gramatickou kategorií jmenného rodu.

³⁸ Corbett: Gender. s. 204

³⁹ Toto jsou jen vybrané tři situace

PRAVIDLA PŘÍŘAZOVÁNÍ RODU:

- **sémantická pravidla**, kdy dochází k přiřazení na základě významu slova, jako příklad uvádí jazyk tamil, kde jména označující osoby mužského pohlaví jsou rodu mužského;
- **formální pravidla**, ve kterých dojde k přiřazení rodu na základě formálních aspektů slova a tato formální pravidla dále dělí na:
 - **fonologická pravidla**- kde se rod přiřazuje na základě tvaru základu slova, jako příklad uvádí jazyk **qafar**, u nichž slova končící na přízvučnou samohlásku jsou feminina;
 - **morfologická pravidla**- rod se přiřazuje na základě tvaru slova, tady jako příklad uvádí **ruštinu**, kde jména 4. deklinace jsou neutra.

Dále přidává i další pravidlo

- tzv. **defaultní přiřazení rodu**, které je aplikováno, pokud nelze uplatnit žádné z předchozích pravidel (viz dále *non-prototypical controllers*)

Jak dále uvidíme, v italštině a češtině se některá z pravidel uplatňují více, jiná méně (či vůbec), rozdílné jsou například i defaultní hodnoty. Bylo by zajímavé a přínosné vytvořit komparativní pohled na přiřazování rodu v italštině a češtině na základě Corbettovy klasifikace.

Corbett dále říká, že v jazycích neexistují „čistá pravidla“, tedy že jazyky nepoužívají jen jedno pravidlo, ale vždy více strategií přiřazování rodu a navíc žádný jazyk nepoužívá jen formální pravidla, vždy je určité části slov přiřazen rod na základě sémantického principu.

Je důležité zmínit, že Corbett konstatuje, že při střetu formálních a sémantických pravidel při přiřazování má většinou přednost pravidlo sémantické. Ovšem nejasná je hierarchizace priority pravidel.

V následujících dvou kapitolách se podíváme, jakým způsobem funguje přiřazování rodu v italském a českém jazyce.

4.2 *Assegnazione del genere* v italštině

Přiřazování rodu v italštině bylo velmi podrobně rozpracováno již několikrát zmiňovanou lingvistkou Annou M. Thornton, která se problematice přiřazování rodu v italštině věnuje ve své studii *Assegnazione del genere in italiano*.⁴⁰ Další její studie se věnuje konkrétním příkladům přiřazování rodu u přejatých anglicismů v italštině, kterým se budeme věnovat při našem průzkumu přejatých lexémů nově vstupujících do jazyka.

Thorntonová se drží Corbettova dělení na **sémantická a formální (fonologická a morfologická) pravidla** přiřazování rodu. Navíc zde zařazuje i pravidlo **defaultního přiřazení**. V italštině ovšem nelze použít morfologické pravidlo, tedy takové, které je založeno na flexivní třídě (přiřazení k flexivní třídě má platnost pouze pro určení plurálu a stojí v důležitosti až za informací o rodu, která určuje shodu s kongruentními elementy), a proto pro italštinu platí jen *dvě pravidla- sémantické a fonologické*.

Thorntonová také definuje konkrétní situace pro italštinu, kdy je třeba přiřadit rod substantivům kontrolerům.⁴¹

- 1) „*non-prototypical controllers*“- v italštině to jsou věty (*fare i compiti è noioso*), nominalizace (*il perché, lo scrivere*), tzv. „*nome cartellino*“ (*il vaglia, il nulla osta*)
- 2) *toponyma a jména měst*, jako např. *Domata Arezzo, Alberobello visitata dai turisti, lasciata Parigi*
- 3) *jazykové výpůjčky*, pro italštinu pak nejrozšířenější výpůjčky z angličtiny, ve které, jak již bylo zmiňováno, gramatický rod chybí.

⁴⁰ THORNTON, Anna M.: L'assegnazione del genere in italiano. In: Actas del XXIII Congreso Internacional de Lingüística y Filología Románica, ed. Fernando Sánchez Miret, vol. I, Niemeyer, Tübingen 2003. s. 467-481.

⁴¹ Na základě výše uvedených Corbettových případů..

Je také třeba si stanovit *kritéria*, na základě kterých lze posoudit produktivitu pravidel přiřazování rodu. Pravidlo přiřazení je produktivní, pokud:

- je aplikováno na fonologicky a morfologicky neintegrováné výpůjčky- pro italštinu to jsou jména končící na souhlásku nebo samohlásku, které jsou cizí italskému fonematickému inventáři, tedy slova končící na *-i* a *-u*;
- je aplikováno na výpůjčky, které vykazují stejné fonologické a morfologické vlastnosti jako v jazyce původu (v italštině to jsou slova končící na *-a*, *-e*, *-o*);
- je aplikováno na ryzích neologismech (nepocházejících ze sufixace)
- je schopno změnit rod v již doložených slovech.

Nyní tedy můžeme stanovit následující **SÉMANTICKÁ PRAVIDLA** (uspořádaná sestupně podle stupně zobecnění):

- 1) **pohlaví** → **rod** (jména, která se vztahují k lidským bytostem)
- 2) **rod hyperonyma** → **rod přiřazeného hyponyma** ⁴²
- 3) **rod významově podobného slova v přijímajícím jazyce** (ale ne rod hyperonyma, překladového slova a „falešného přítele“ → **rod přiřazovaného jména**)
- 4) **rod překladu** → **rod nového slova**
- 5) **rod falešného přítele** → **rod nového slova**
- 6) **rod slova v původním jazyce** → **rod nového slova**

ad 1) Přiřazení na základě **pohlaví referenta** (*genere di sesso del referente*) je velmi silný princip přiřazení rodu, který zahrnuje jak maskulinum, tak i femininum, jako příklady uvedeme *il leader / la leader*, *la baby sitter / il baby sitter*, kde je pohlaví přiřazeno na základě pohlaví referenta;

⁴² Thorntonová jich ve své studii představuje pět (sémantická kategorie X, Y, Z → rod α , β , γ), ale nakonec existenci tohoto pravidla pro italštinu popírá Thornton. cit. s. 14.

dalším příkladem je *il Dalai lama*, kde je zřetelně upřednostňováno pravidlo sémantické před pravidlem fonologickým; *il/la rompiscatole* (příklad exocentrické složeniny).

ad 2) U druhého typu přiřazení na základě **rodu hyperonyma** (*genere dell'iperonimo*) Thorntonová konstatuje, že produktivní jsou sémantická pravidla přiřazení rodu *automobile* > *femminile*, jako například *una Fiat, una Ford, la Panda, La Bravo*. U prestižních aut jako *Mercedes, Porsche, Land Rover* či *Volvo* dochází ke kolísání rodu a kromě feminina je přiřazováno i maskulinum.⁴³

Dalším produktivním pravidlem je *città* > *femminile*, př.: ještě Manzoni uváděl *Milano* jako maskulinum, protože končí na -o (fonologické pravidlo), působením hyperonyma však přešly názvy měst k femininům.

Zde zmíníme i dvě pravidla, která přisuzují **maskulinum**: je to pravidlo přisuzování jména stromů *nomi di albero* > *maschile*, a pravidlo přisuzování názvů jazyků *nome della lingua* > *maschile*.

ad 3) Rod významově podobného slova (*genere di una parola semanticamente affine*) je realizován například u převzatých slov *panda m.* a *koala m.* na základě slova *orso m.*

ad 4) Rod překladu (*genere del traduceute*)

např. *star f.* ← *stella f.*

ad 5) Rod falešného přítele (*genere del falso amico*)

jako např. *college m.* ← *colleggio m.* (*vs. università*) či *panel m.* ← *pannello m.* (*vs. tavola rotonda f., conferenza f.*)

ad 6) Rod slova v původním jazyce (*genere nella lingua d'origine*)

Př.: *Gestapo f.* ← *Gestapo f.*

⁴³ Bude dále popsáno v kapitole o přiřazování rodu u anglicismů s konkrétními zkoumanými lexémy.

Pro **FONOLOGICKÁ PRAVIDLA** v italštině obecně platí, že většina přejímek končí na konsonanty nebo na vokály netypické pro italštinu, proto je toto pravidlo málo používané. Vyskytuje se např. u starších anglicismů (např. *la sequoia*, *la coca-cola*). Thorntonová si navíc všímá aplikace pravidel u slov, která končí na netypické koncovky pro italštinu **-i**. V tomto případě slovníky uvádí, že většina slov s touto koncovkou jsou feminina. Naopak Thorntonová dokazuje, že statisticky jsou skoro všechny přejímky s koncovkou **-i** mužského rodu (př. *bikini*, *safari*, *taxi*, *kiwi*, *hobby*, *derby*- všechna maskulina).

Thorntonová si při zkoumání platnosti pravidel a dokládání příklady z italštiny klade otázky, jestli obecné definice přiřazování rodu v klasických italských gramatikách odpovídají produktivním pravidlům používaným italskými mluvčími. Thorntonová podrobuje kritice tyto generalizované poučky a shledává je vágními či dokonce nepravdivými.

4.3 Přiřazování rodu v češtině

Co se týče přiřazování rodu v češtině, náš vyklad bude o něco stručnější, protože v české lingvistice nenajdeme práci podobnou výzkumu Anny Thorntonové pro italštinu, většinou je téma přiřazování gramatického rodu zmiňováno jako součást větších celků o morfologických (popř. morfosyntaktických) kategoriích jmen a zejména nových tvarů. Kromě klasických českých gramatik, kdy například Mluvnice češtiny 2 tvrdí, že rodové zařazení substantiv probíhá nejprve na základě přirozeného rodu a následně na základě zakončení v reprezentativním tvaru. Ačkoliv je paradigma reprezentováno tvarem nominativu singuláru, nelze jej vždy považovat za přímý signál rodové příslušnosti, a je třeba znát ještě další tvary. Tak třeba jména zakončená samohláskou jsou převážně feminina, řidčeji maskulina, popřípadě jména obourodá. Pokud vztah mezi rodem jména a jeho zakončením není jednoznačný, může následně docházet ke kolísání.

Z nejnovější lingvistické literatury se velmi přehledně tématu přiřazování rodu věnuje Miroslav Vondráček v *Kapitole o rodu a životnosti substantiva*⁴⁴ u neologismů pak vyniká studie Jitky Mravinacové *Přejímání cizích lexémů*, která je součástí sborníku *Neologizmy v dnešní češtině*⁴⁵.

Vondráček v podkapitole o přiřazení gramatického rodu substantivu nejprve specifikuje, o která podstatná jména se jedná, tedy o nesklonná substantiva a substantiva původně nesklonná, která procházejí adaptačním procesem. Tuto specifikaci uvádí zřejmě proto, že v předchozí kapitole stanoví jako základní určovací pravidlo rodu substantiva způsob flexe, tedy příslušnost k flexivnímu paradigmatu.

U neohebných slov je tedy přiřazen rod:⁴⁶

a) na základě zakončení základní formy slova (v případě odlišnosti podoby psané a vyslovované na základě jedné z nich)- např. substantivum *image* může být maskulinum i femininum a deklinační typ *stroj* nebo *píseň* na základě vyslovovaného zakončení *-ič/-idž*, anebo neutrum a deklinační typ *moře* na základě psané formy se zakončením *-e*. (dle Corbettových pravidel by se pravděpodobně jednalo o smíšené formální fonologicko-morfologické pravidlo)
Příklady: *nezbytná image, dobrý image, svůj imidž, využitelné image*

b) analogií podle jiného substantiva blízkého významu (hyperonyma, kohyperonyma ekvivalentu)

Např. *cibulové kari (koření), svobodné enfant terrible (strašné dítě)*

c) tzv. podle smyslu (podle pohlaví referenčního objektu) u aktuálně užitých substantiv označujících jednotlivé osoby nebo zvířata, u nichž je třeba pohlaví reflektovat.

Př.: *iránský charge d'affaires, česká charge d'affaires*

⁴⁴ VONDRÁČEK, Miroslav: Kapitoly o rodu a životnosti substantiva. In: Kapitoly z české gramatiky. (ed. František Štícha). Academia, Praha 2011. 567-652.

⁴⁵ MRAVINACOVÁ, Jitka: Přejímání cizích lexémů. In: Neologizmy v dnešní češtině (kol. autorů pod vedením O. Martincové), ÚJČ AV ČR, Praha 2005. s. 187-211.

⁴⁶ Vondráček poznamenává, že pořadí nemá hierarchizační platnost.

d) podle výrazu určujícího gramatické kategorie (resp. podle jeho českého ekvivalentu) u zkratk, zkratkových slov apod.

Např.: *UNICEF byl příjemcem, OSN dokázala, zoo musela bývalá LDN*

(Pravidla b), c) a d) by dle Corbettovy klasifikace spadala do sémantických pravidel).

Mravinacová v rámci morfologické adaptace nových substantiv rozebírá jejich zařazení k určitému deklinačnímu paradigmatu a jeho prostřednictvím jsou pak substantiva schopna vyjadřovat morfologické kategorie pádu, čísla a rodu. Tedy na rozdíl od italštiny je pro češtinu zásadní příslušnost k deklinačním vzorům a při přiřazování rodu hrají hlavní roli morfologická pravidla.

Důležitým poznatkem je fakt, že zatímco v italštině se tzv. defaultním pravidlem přiřazuje maskulinum, v češtině je tímto rodem neutrum. Jak říká Mravinacová spolu s autory Mluvnice češtiny 2, pokud se neživotná substantiva neshodují v zakončení s žádným českým deklinačním typem, mívají tato substantiva často střední rod, který je chápán jako neutrální a ve shodě s angličtinou jako protiklad k přirozenému rodu životnosti (např. *know-how, fantasy, talk show*).⁴⁷ Opět se dostáváme do oblasti morfosyntaxe, protože gramatické výrazy se v tomto případě vyjadřují pomocí syntaktické struktury (vyplývají ze syntaktické pozice a z tvaru kongruentních větných členů).⁴⁸

⁴⁷ Mravinacová. cit. s. 194.

⁴⁸ Tamtéž.

5. FUNGOVÁNÍ PŘÍŘAZOVÁNÍ PRAVIDEL U ANGLICISMŮ

5. 1. Cíle a zdroje průzkumu

Na následujících stránkách uděláme sondu mezi nově přejatými lexémy a pokusíme se zjistit, zda u nich fungují pravidla přiřazování rodu stanovená A. Thorntonovou. Uvedeme příklady z jejího výzkumu a připojíme vlastní lexémy, které byly vybrány na základě přináležitosti k typu přiřazení rodu z několika zdrojů.⁴⁹ Jedná se o lexémy nejnovější provenience, které ještě nebyly zaznamenány ve slovnících (a ani těch webových jako je např. *treccani*⁵⁰) jsou v některých případech pouze na internetových vyhledávacích (především u těch nejrecentnějších), budeme si pro srovnání všimnout i přejímek staršího data⁵¹, které Thorntonová uvádí jako ještě „*non affermati nel genere*“ nebo jiným způsobem problematické či zajímavé.

Sonda je omezena možnostmi vyhledávání s korpusem a omezeným počtem lexémů, ovšem na druhou stranu právě v *itWaCu* lze najít nejvíce nejnovějších neologismů a přejímek. Analýza je tedy spíše kvalitativní sondou do problematiky přiřazování rodu a sledování, zda jsou tendence, které v jazyku probíhají, podobné či se nějakým způsobem vyvíjí.

Hlavním zdrojem vyhledávání frekvence nových výrazů byl **korpus *itWaC***, který je v současnosti korpusem s největším rozsahem pro italštinu (Baroni et al. 2009; <http://wacky.sslmit.unibo.it>). Jde o korpus s texty staženými z webu pomocí automatizovaných metod (Web crawling), který obsahuje skoro dvě miliardy slov (aktuálně 1 909 826 324 pozic). Korpus je součástí souboru *WaCky*, který tvoří kromě italského korpusu i korpusy pro angličtinu (*ukWaC*), němčinu (*deWaC*). Po technické stránce je lematizován pomocí statistického nástroje *TreeTagger* a vybaven vyhledávačem *Corpus QuerySystem* od *Sketch Engine*. Korpus lze na základě registrace bezplatně stáhnout z webu. Lze vytvářet vlastní subkorpusy z textů z webu.

⁴⁹ internet, slovníky neologismů dostupně na webu, la Crusca apod

⁵⁰ http://www.treccani.it/magazine/lingua_italiana/neologismi/searchNeologismi.jsp

⁵¹ „starší“ je v oblasti neologismů a době internetu velmi relativní pojem

Dalšími zdroji byly internetové stránky o neologismech v italštině a internetový vyhledávač Google.

5. 2 Přiřazování rodu u anglicismů a výzkum v korpusu

Thorntonová stanovila několik pravidel pro přiřazení rodu v italštině. Zde budeme tato pravidla aplikovat na anglické přejímky starší i nejnovější datace a sledovat, zda se tendence nějakým způsobem mění nebo se potvrdí její závěry na ověření výskytu rodových přiřazení v korpusových textech.⁵² Budeme se držet jejího dělení pravidel, která se uplatňují pro anglické výpůjčky, a budeme se snažit vysledovat tendence v přiřazování rodu u výpůjček.

Jak jsme již v předchozích kapitolách zmínili, anglické výpůjčky přichází do italštiny bez jakékoli informace o rodu a mluvčí se musí při jejím přijímání rozhodnout, a to v podstatě *on-line*. Jak je zřejmé, otázka přiřazování rodu se týká pouze anglicismů neadaptovaných, a to včetně složenin. Slova adaptovaná, hybridní složeniny s italskou řídicí složkou a kalky se řídí pravidly italského systému přiřazování rodů.

Pravidla sémantická, kdy dochází k přiřazení rodu na základě významu slova, a **pravidla formální**, kdy je daný rod slovu přiřazen na základě jeho formálních aspektů. Pravidlo sémantické tedy znamená, že osoby (a všechny živé bytosti včetně zvířat a bohů) ženského pohlaví jsou vždy v ženském rodu a osoby mužského pohlaví vždy rodu mužského. Pravidlo formální je aplikováno na neživé věci a vychází z tvaru slova. Tak například pokud bude anglicismus končit na samohlásku -o, na kterou v italštině končí slova mužského rodu, anglicismu bude přidělen mužský rod.

Mužský rod anglicismů

Z výzkumu A. Thornton i z mého výzkumu vyplývá, že převážná většina přejatých slov přijímá mužský rod.

⁵² A. Thornton: *L'assegnazione del genere ai prestiti inglesi in italiano*. In AA. VV., *Italiano e inglese a confronto*, a cura di A. S. CALIMANI, Franco Cesati, Firenze 2003.

	Počet	ženský rod	m/f	mužský rod
Klajn (1972: 62)	260	27 = 10,4%	10 = 3,8%	85,8%
Liberatidizionario(1998)	198	34 = 17,2%	6 = 3%	79,8%
Liberati (1998) corpus	202	27 = 13,4 %	2 (+2) = 1-2%	84,7%

Tabulka 1: Distribuce rodu u anglicismů v italštině

Zdroj: Thornton

Z tabulky jednoznačně vyplývá absolutní převaha přiřazování maskulin u anglických přejímek a také výrazy z vybraného vzorku byly především mužského rodu (57% mužský rod, 30% ženský rod, 13% mužský i ženský rod).

Ženský rod anglicismů

Přiřazování ženského rodu – formální pravidlo (fonologické)

Formální pravidlo přiřazování rodu v italštině, tedy to zohledňující tvar slova, je uplatňováno u slov končících vokálem. Jednoznačné (až na několik pár výjimek) je rozlišení slov podle toho, zda končí na –o (mužský rod) či –a (ženský rod). Slova končících na samohlásku je ovšem v angličtině minimum. Použití formálního pravidla při určování rodu neadaptovaných anglicismů je tedy velmi minimální.

Thornton uvádí následující příklady:

anglická substantiva končící na –o a –a, (jejich výskyt je velmi omezen):

př. staré anglicismy exotického původu, jako např. *la gymkhana, la sequoia, la guttaperca*;

novější anglicismy: *coca cola* (zde se mohl projevit vliv sémanticky nadřazeného slova *bibita, aranciata, orzata*)

V současné době jde stále o exotismy pocházející z exotických jazyků: př.: *la punkah – vějíř, la zenana – část domu, la mulga – typ keře*),

Další skupinou jsou přejímky pocházející z románských jazyků (*la veranda, la bonanza* - španělština, portugálština) nebo z latiny (*la camera*).

Příkladem nejnovějšího lexému, který se „zabydluje“ v italském jazykovém systému a který by svými charakteristikami mohl patřit do této skupiny je lexém ***tiki-taka***, pocházející ze španělštiny a znamenající hrací styl fotbalistů španělského klubu FC Barcelona či styl španělské fotbalové reprezentace. Koncovka na *-a* a původ v románském jazyku by mohl odkazovat na aplikaci formálního pravidla, přesto se v italštině vyskytuje jen v mužském rodě. jde pravděpodobně o sémantickou analogii s výrazem *lo stile*.⁵³

Př.: *l'Italia si stordisce col suo stesso assurdo tiki taka*

Sémantická pravidla přiřazování ženského rodu:

Existuje několik strategií, kterými je možné se při určování rodu slova řídit.

Jedná se o: určování rodu na základě pohlaví, určování rodu na základě rodu hyperonyma, určování rodu na základě rodu slova sémanticky podobného nebo na základě rodu přeloženého významu.

- ***Přiřazování ženského rodu na základě pohlaví referenta***

Jedná se o velmi častý způsob používaný v případě, že daný anglicismus označuje osoby nebo zdomácnělá zvířata – rod je přiřazen na základě jejich pohlaví.

Pravidlo přiřazování rodu na základě pohlaví osoby je nadřazeno všem dalším pravidlům, včetně fonologického. Ženský rod je slovu přiřazen, pokud

⁵³ V tomto případě jde o natolik recentní přejímku, že ji ještě nezaznamenali ani korpusy a vyhledávání probíhalo pomocí vyhledávače google. Jen pro zajímavost, v češtině je toto spojení přejato v ženském rodě: *Španělská tiki-taka je prokouknutá. Diego Maradona po jednom prohraném utkání Španělů odsoudil jejich styl jako překonaný*. Jak vidíme i tady se odkazuje na slovo styl, přesto v češtině má větší váhu koncovka *-a*.

označovaná osoba (zvíře) má být ženského rodu. Slovo „má být“ je namístě – v angličtině je většina takovýchto substantiv neutrálních a může označovat jak muže, tak ženu, a jediným rozlišením je kontext.

Př.: *La sua prima press-agent è stata sua sorella, La mia partner è una famosa columnist americana* (vs. *Il mio partner è un famoso columnist americano*; v angličtině pohlaví dotyčného bez kontextu nepoznáme: „*My partner is a famous American columnist*“),

il leader / la leader, il fan / la fan, il manager / la manager

Nebylo nalezeno žádné nejnovější slovo, které by bylo v ohledu přiřazení rodu problematické.

- ***Přiřazování ženského rodu na základě rodu hyperonyma***

Další velmi často používanou strategií je přiřazování rodu na základě rodu hyperonyma, tedy slova nadřazeného.

Produktivním pravidlem je pravidlo přiřazování ženského rodu ***značkám a modelům automobilů***, neboť hyperonymum *macchina* je ženského rodu, stejně tak slovo *automobile*.

Př. *la Uno, la Cinquecento, la Yaris, la Clio, la Golf, la Renault, la FIAT, la Toyota, la Mercedes, la Ford* ad.

Na základě tohoto pravidla jsou v italštině ženského rodu i následující anglická slova: *la car, la jeep, la roadster, la spider, la SUV (sport utility vehicle), la sprint, la torpedo, la citycar, la station wagon*.

V našem zkoumání jsme se zaměřili na výrazy jistě ne zcela recentní, ale zajímavé svým kolísáním. Dle tohoto pravidla by měly být feminina, přesto se objevují i s mužským rodem.

Prvním zkoumaným slovem je ***Volvo***, švédská značka automobilů. V korpusu jsme našli 19 výskytů v mužském rodě (5%) proti 356 výskytům v ženském rodě (95%), což sice není mnoho, ale narušuje to pravidlo přiřazování feminina. Možné

vysvětlení podává sama Thorton, když na základě svého vlastního průzkumu u mluvčích došla k závěru, že muži přiřazují silným a prestižním značkám aut mužský rod (dalším příkladem mohou být *Mercedes* e *Porsche*). V jejím výzkumu figuruje i značka Volvo, která má jen jedno přisouzení maskulina, můžeme tedy říci, že na základě naší observace v korpusu vzrůstá tendence přiřazení maskulina i v tomto již etablovaném pravidle.

Př.: *ora se si considera che il Volvo è stato il primo cinque cilindri in linea al mondo...*

Il figurone del motore Fiat rispetto al Volvo è a mio avviso paragonabile...

Dalším slovem je *jeep*, kde naopak došlo k opačnému procesu- z původního maskulina *GP Vehicle*> *veicolo* vzniklo tlakem sémantického pravidla hyperonymie k jeho přechodu k femininům. To dokládá i výskyt v korpusu, kde z 98% převládá femininum.

Pro úplnost je třeba zmínit, že existuje i pravidlo přiřazování ženského rodu **pro slova označující hudební žánry a směry**. Jako hyperonymum zde funguje italské slovo *la musica*, hyperonyma by měla být ženského rodu- to funguje u výrazů *ambient (music)*, *dance (music)*, *disco music*, *ethno*, *fusion*, *lounge (music)*, *videomusic*. Pak však je skupina slov v mužském rodem *il gospel*, *il jazz*, *il pop*, *il rap*, *il reggae*, *il rock*, jehož nadřazeným výrazem pravděpodobně bude italské *il genere musicale*, odkud pochází i maskulinum přiřazené těmto hyperonymům.

- ***Přiřazování ženského rodu na základě rodu významově podobného italského slova nebo na základě rodu překladu***

Další strategií při přiřazování rodů anglickým výrazům je přiřazování rodu na základě rodu italských slov, které jsou s anglicismy sémanticky podobné, a na základě rodu slova překladu.

V některých případech je rod přiřazován i na základě falešného překladu, v italštině tzv. *falso amico*.

Jako příklad mohou posloužit kompozita s druhým členem (hlavou kompozita v případě angličtiny vpravo), kterou lze poměrně lehce spojit s významem italských slov. Jedná se totiž často o anglicismy vzniklé z latiny nebo románských jazyků. Příklad:

dance > *danza*, např. *la breakdance*, *la discodance*, *la step-dance*

list > *lista*, např. *la mailing list*, *la price list*, *la checklist*

station > *stazione*, *la playstation*, *la docking station*

Další složeninou je slovo se slovem **room**. Ekvivalenty v italštině jsou *stanza*, *camera* a *sala*, která jsou ženského rodu.

Mnoho složenin se složkou *room* je ovšem mužského rodu pravděpodobně z důvodu jiného překladového slova v přijímajícím jazyce, které je v tomto případě adekvátnější. Nelze tedy generalizovat jen na jediném

il dining room < *il salotto da pranzo*

il sitting room < *il salotto da riposo*

il grill room < *il ristorante*

lo showroom < *lo spazio espositivo*

Pokud je však možné použít jeden z italských významů *sala*, *camera*, přiřazuje se femininum. Příklad: *chat room*, *la party room*.

Výraz *showroom* se při výzkumu v korpusu vyskytoval v obou rodech, přesto naprosto převládá mužský rod, a proto již nelze úplně říci (jak tvrdí Thornton), že je toto slovo ještě v pohybu a ustálilo se jako maskulinum.

Další významnou skupinou jsou kompozita s výrazem *ball*, jehož ekvivalentem v italštině je *la palla*. U kalků vytvořených v italštině se tedy objevuje femininum: např. *la pallavolo*, *la pallacanestro*, *la pallamano*, *la pallanuoto*.

To ovšem neplatí u anglických přejímek názvů těchto sportů, u všech se vyskytuje maskulinum: *il volleyball*, *il softball*, *il football*, *il handball*, *il baseball*.

Tady se nabízela možnost shlédnout výskyty zkrácené podoby *volley*, kdy i přesto že převládá maskulinum, ženská podoba se vyskytuje s větší frekvencí než jakou uváděla Thornton (62 výskytů a patnáctiprocentní podíl).

- ***Přiřazování rodu na základě slootovorných sufixů***

Poslední strategií při určování rodu na sémantické bázi je přiřazování rodu slovům, které mají specifický derivační sufix. Vezměme si například výraz *reliability*. Ačkoli mluvčí nemusí být schopen plně dekodovat výraz *reliable*, je schopen rozeznat ve slově příponu *-ity*, která je ekvivalentem k italské příponě *-ità*. V italštině je tento sufix, společně s dalším sufixem *-anza*. K této jednoduché klasifikaci může dojít ovšem pouze v případě, pokud jsou sufixy latinskorománského původu – u slov s příponami germánskými je identifikace mnohem obtížnější.

- a) Slova obsahující sufixy latinsko-románského původu***

Anglická slova obsahující sufixy latinsko-románského původu získávají při přijetí do italštiny rod, který mají tyto sufixy (resp. jejich italské ekvivalenty, které jsou velmi podobné) v italštině. Samozřejmě se opět najdou výjimky, ale obecně se dá konstatovat následující:

Výrazy s příponami *-ure*, *-ance / -ence*, *-ity*, *-ation*, *-tion*, *-ion* jsou ženského rodu, jejich italská varianta odpovídá následujícím sufixům *-ura*, *-anza / -enza*, *-ità*, *-zione*, *-sione*, *-ione* nese ženský rod.

Příklady: *la closure*, *la texture*; *la clearance*, *l'audience*; *l'authority*, *la commodity*, *la royalty*, *la security*, *l'utility*; *la connection*, *la corporation*, *la perfection*, *la nomination*, *l'option*, *la reception*, *la location* ad.

Dá se obecně říci, že přítomnost sufixu latinsko-románského původu identifikovatelného s příslušným sufixem v italštině postačí k tomu, aby bylo slovu možné přiřadit rod. Pokud je slovo málo transparentní a sufix je těžko identifikovatelný, přiřazení rodu se děje na základě jiných mechanismů, které již byly uvedeny.

Tak například slovo *fashion*, které vzniklo z franc. *façon* a lat. *factione*. Etymologicky obsahuje sufix odpovídající italskému *-zione*, ten je ale těžko identifikovatelný jak v grafické, tak fonetické podobě. Jak dokazuje používání slova v praxi, jsou u něj používána jiná kritéria – buď překlad *la moda*, a tedy ženský rod, nebo přiřazení mužského rodu „per default“ (který navíc převažuje).

b) Slova obsahující sufixy germánského původu

Do italštiny bylo přežato velké množství anglických výrazů, které mají sufixy z rodiny germánských jazyků, jako jsou: *-ness*, *-ship*, *-ing*.

Slova obsahující příponu *-ness* označují vlastnosti, které mají v italštině ekvivalent v příponách *-ità* a *-ezza*, a jsou ženského rodu.

V praxi ovšem funguje přiřazení jinak: příkladem jsou slova *business*, které je maskulinum a je spojován s italským *l' affare* mužského rodu.

Fitness v rodě kolísá – mužský rod je zřejmě výsledkem přiřazení rodu „per default“, ženský zase díky překladu *adeguatezza* nebo *forma fisica*. Důvody, proč je slovo používáno v obou rodech, zřejmě souvisí s tím, že záleží zcela na schopnostech mluvčího porozumět či neporozumět danému slovu a nalézt k němu vhodný ekvivalent. Při použití mužského rodu je zřejmé, že rod byl přiřazen „per default“, u ženského je zřejmá znalost angličtiny a z toho plynoucí odvození smyslu. Jak je patrné, mužská převaha rodu dokazuje, že si mluvčí nevědí rady.

Slova obsahující příponu *-ship* jsou převážně ženského rodu a jak uvádí Anna M. Thorton, důvody jsou v tomto případě záhadou. K příponě *-ship* se totiž nedá najít přesný a jednotný italský sufix, takže vodítkem by měl být italský překlad. Jenže mnoho těchto slov se dá přeložit slovem, který má v italštině rod mužský.

Příklad: *leadership*, které je možné přeložit jako *la guida*, ale také slovem *il comando*.

Partnership je zase možné přeložit jako *il partenariato* nebo *readership* jako *il pubblico*. Všechna slova jsou ovšem v italštině používána s ženským rodem. Dá se tedy hypotetizovat, že tato slova vzhledem ke svému odbornějšímu zaměření

používají spíše jazykově vzdělanější lidé, kteří jsou schopni v příponě *-ness* odhalit spojitost s italskými příponami *-ità* a *-ezza*, které tvoří ženský rod.

Poslední přípona *-ing* může mít v italštině odpovídající sufixy jak slov mužského rodu *-mento*, *-aggio*, tak ženského *-zione* a *-tura*.

Většina výrazů používaných v italštině je mužského rodu (*lo stretching*, *il lobbying*, *il team-building*, *il jogging*, *il brain storming* ad.) na základě přiřazení rodu „per default“ – ta, která jsou v ženském rodu, potvrzují použití jedné z předchozích strategií.

Například slovo *la holding* (v této kategorii výjimečné, jelikož se nejedná o činnost), které je zkrácenou verzí výrazu *holding company*, která se překládá jako *la società*, *compagnia*, *ditta*.

Kolísání rodu anglicismů

U některých přejímek, kde existuje několik možných překladových výrazů v přejímaném jazyce, dochází ke kolísání rodu.

K neznámějším a nejstarším patří výrazy *film* (od počátků filmu až do zhruba 70. let se toto slovo používalo v ženském rodě, zřejmě pro asociaci s překladem *la pellicola*). V současné době je považováno za jasné maskulinum.

Dalšími výrazy, které byly ženského rodu byly: ***radar*** první zřejmě kvůli asociaci se slovem *la radio*, a ***pigiama***, kde svou roli sehrála ženská koncovka. Jako u předchozího případu, oba lexémy jsou již zažitá maskulina.

Dalším výrazem s rozkolísaným rodem je ***penalty***, protože existuje několik ekvivalentů v italštině jak v mužském- *il rigore*, tak i ženském rodě (*la penalità*, *la punizione*, *la penalizzazione*). V současnosti se jednoznačně stal součástí maskulin.

Dalšími nevyhraněnými výrazy, které plní rubriky jazykových poraden (a nejenom italských, ale i českých a když k tomu přidáme i rozkolísanou grafickou

podobu a fakt, že u emailu jde o jedno z nejpoužívanějších přejatých slov), jsou výrazy *challenge* a *email*.

Pro výraz **challenge** existuje mnoho významů (*sfida, gara, trofeo, campionato* ad.) a jeho rod není ještě vymezen, resp. se mění se změnou významu v konkrétním kontextu.

Výraz **e-mail**, o kterém se vedou diskuse na v lingvistických poradnách (a i těch českých) které dnes patří mezi nejčastěji používané anglické výrazy, kolísá ve rodu rovněž podle toho, v jakém významu je použito. Jeho význam můžeme rozdělit do tří kategorií a od těch se odvíjí přiřazení rodu:

- 1) elektr. pošta jako označení systému přenosu dat -F (*posta elettronica*)
- 2) emailová adresa – M (*indirizzo elettronico*)
- 3) emailová zpráva – často se používá pouze mail, M (*messaggio*)/ F (*lettera/posta*)

Kolísání se z nejnovějších přejímek týká také slova **cloud**, které přiřazuje oba rody. Cloud je termín z informačních technologií a znamená *poskytování služeb či programů uložených na serverech na Internetu*. V italštině je jeho kolísání způsobeno překladem *nuvola*- př.: *La Nuvola Italiana di Telecom Italia. L'unico cloud con la rete dentro*. Některé počítačové firmy používají rod ženský rod (Microsoft a Google), jiné zase mužský (IBM) a my můžeme jen hádat jejich záměr a jistě jsme se dostali mimo lingvistiku.

Také poslední výraz je velmi módní a diskutovaný a není to jen pro svůj rod. Tím slovem je neologismus roku 2013 **selfie**. Tento celosvětově známý *autoportrét* pomocí chytrého telefonu se ještě nevyskytuje ani v internetových korpusech. snaze najít jeho výskyt v některé z rodů v korpusu. Možnost obojího rodu plyne z jeho ekvivalentů v italštině- je to *una foto* nebo *un autoscatto*? Odpověď nám dají za nějaký čas uživatelé a korpusy.

5.3 Výsledky analýzy

Na základě sondy, kterou jsme udělali na příkladech přiřazení pro anglicismy a vzorku nově přejatých či nějak problematických výpůjček jsme došli k závěru, že obecně se dají aplikovat pravidla přiřazení rodu především pro feminina.

Přiřazení mužského rodu sice převládá, ale z hlediska pravidel ho můžeme považovat za irelevantní, protože u většiny slov dochází k přiřazení rodu na základě defaultního pravidla, tedy že nebyla možnost přiřadit žádné formální ani sémantické jiné pravidlo.

Velmi silným pravidlem je sémantické pravidlo přiřazení rodu na základě rodu významově podobného italského slova nebo překladu.

Dalším dobře zastoupeným pravidlem je pravidlo přiřazení na základě vztahu hyperonyma, což můžeme doložit na změně rodu z původně mužského na ženský ve slově *jeep*.

Málo zastoupenými naopak jsou fonologická pravidla, jejichž uplatnění je limitováno převažujícím konsonantním zakončením anglických výpůjček.

Každopádně pravidla formulovaná Annou Thornton jsou velmi precizní a zasluhovala by kvantitativní analýzy na velkých souborech dat, odkud by se daly najít zase další specifikace a tendence vývoje.

ZÁVĚR

Tato práce měla hlavní cíl přiblížit problematiku gramatické kategorie rodu v italštině, objasnit fungování procesu přiřazování rodu v italštině.

Kategorie rodu představuje základní jazykové paradigma, které ovlivňuje i jiné gramatické kategorie a které má své specifické funkce v komunikaci jako takové. Tato práce sleduje začátek celého procesu- jak vlastně v jazyce přiřazujeme rod novým lexikálním jednotkám, zvláště pak jedné skupině, jazykovým výpůjčkám. Teoreticky vychází z průkopové práce britského lingvisty Grevilla G. Corbetta *Gender* a pro italštinu z lingvistických studií Anny M. Thorntonové o přiřazování rodu v italštině (pro češtinu se vychází z prací Miroslava Vondráčka a Jitky Mravinacové).

V práci se přejímá Corbettova terminologie rodu jako inherentní vlastnosti substantiv, která fungují jako tzv. controllers (kontrolory), které slouží k tomu, aby řídily a kontrolovaly přiřazení správného rodu jiným slovním druhům, tzv. targets (cílům) a vytvářely tak syntaktický vztah shody. Rod zařazuje do skupiny tzv. morfosyntaktických kategorií jmen.

Část práce se věnuje představení základních pojmů týkajících se neologismů se zvláštním přihlédnutím k výpůjčkám (*prestiti linguistici*), a to především z angličtiny, které patří k nejfrekventovanějším přejatým slovům v současných jazycích. Součástí je i přiblížení adaptačních procesů těchto výpůjček do přijímaného jazyka.

Hlavním bodem práce je definování pravidel přiřazování rodu- Corbett stanoví základní rozdělení na pravidla sémantická, kdy dochází k přiřazení rodu na základě významu slova, a pravidla formální, kdy je daný rod slovu přiřazen na základě jeho formálních aspektů. Ta pak dělí na pravidla fonologická (dle zakončení) a morfologická (podle slovního tvaru). Navíc zde zařazuje i pravidlo defaultního přiřazení, které se uplatňuje v případě, že nejde pro přiřazení použít ani formální ani sémantická pravidla.

Pro klasifikaci pravidel přiřazování rodu se A. Thorntonová drží Corbettova dělení pravidel přiřazování rodu. Pro italštinu lze použít pouze dva typy pravidel-fonologická a sémantická. Čeština naopak hojně využívá morfologická pravidla, která v italštině absentují.

Součástí je i přehled vybraných přejatých lexémů z jazykového korpusu a zkoumání platnosti pravidel přiřazování rodu a stanovení vývojových tendencí v oblasti přiřazování rodu v italštině.

Na závěr můžeme konstatovat, že na základě výzkumu se potvrdila platnost pravidel přiřazování rodu, jak je definovala pro italštinu Thorntonová, navíc lze vypočítat tendence, že v současné italštině převládá přiřazování mužského rodu „*per default*“. Produktivní z pravidel jsou pouze sémantická pravidla, která přiřazují ženský rod, což sonda založená na zkoumání některých nejnovějších jazykových výpůjček potvrdila.

SEZNAM LITERATURY

- ADAMO, Giovanni - DELLA VALLE: *Neologismi. Parole nuove dai giornali*. Istituto della Enciclopedia Italiana Roma 2008.
- BARONI, M. – BERNARDINI, S. – FERRARESI, A. – ZANCHETTA, E.: *itWaC*. Ústav Českého národního korpusu. FF UK, Praha 2013. Dostupný na: [http://www.korpus.cz] a [http://wacky.sslmit.unibo.it].
- BOZDĚCHOVÁ, Ivana: *Vliv angličtiny na češtinu*. In: *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Academia, Praha. 1997, s. 271 – 279.
- CVRČEK, Václav a kol. autorů: *Mluvnice současné češtiny 1. Jak se píše a jak se mluví*. Karolinum, Praha 2010.
- ČERNÝ, Jiří:
- ČMEJRKOVÁ, Světlá: *Rod v jazyce a komunikaci: specifika češtiny*. In: *Slovo a Slovesnost*. 2002, č. 63, s. 263-286.
- CORBETT, Greville G.: *Gender*. Cambridge University, Cambridge 1991.
- DARDANO, Marco: *Costruire parole. La morfologia derivativa dell'italiano*. il Mulino, Bologna 2009.
- DOKULIL, Miloš: *Mluvnice češtiny 1. Fonetika Fonologie Morfologie a morfemika. Tvoření slov*. Academia, Praha. 1986.
- HAMPLOVÁ, Sylva: *Mluvnice italštiny*. Leda, Praha 2004.
- KARLÍK, Petr et al.: *Encyklopedický slovník češtiny*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2002.
- KARLÍK, Petr et al.: *Průruční mluvnice češtiny*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2003.
- LAMPRECHT, A. – ŠLOSAR, D. – BAUER, J.: *Historická mluvnice češtiny*. SPN, Praha 1986.
- MARTINCOVÁ, Olga: *Nová slova v češtině - Slovník neologizmů 2*. Academia, Praha 2004.
- Mluvnice češtiny 2. Tvarosloví*. Academia, Praha 1986. (kol. autorů)
- MRAVINACOVÁ, Jitka: *Přejímání cizích lexémů*. In: *Neologizmy v dnešní češtině* (kol. autorů pod vedením O. Martincové), ÚJČ AV ČR, Praha 2005. s. 187-211.
- SENSINI, Marcello: *Grammatica della lingua italiana*. Mondadori, Milano 1999.

- SOČANAC, Lelija: *L'influsso italiano sulla lingua croata*. [online]. Dostupné na: <http://btk.sek.nyme.hu/fileadmin/dokumentumok/sek/BDPK/Oktatas_kutatas/Kutatas/KSE/Filologia/AMBRA/A6/SOCANAC.pdf>
- ŠTICHAUER, Pavel: *Anglicismo*. [online]. Dostupné na <<http://www.pavelstichauer.cz/slovotvorba/anglicismo.pdf>>.
- TĚŠITELOVÁ, Marie: *Kategorie jmenného rodu z hlediska morfologické homonymie*. In: Slovo a slovesnost, ročník 28 (1967), číslo 3, str. 255-261. [online]. Dostupné na <<http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1541>>.
- THORNTON, Anna M.: *Some reflections on gender and inflectional class assignment in Italian, in Naturally! Linguistic studies in honour of Wolfgang Ulrich Dressler presented on the occasion of his 60th birthday*. Rosenberg & Sellier, Torino 2001. s. 479-487.
- THORNTON, Anna M.: *L'assegnazione del genere ai prestiti inglesi in italiano*. In AA. VV., *Italiano e inglese a confronto*, a cura di A. S. CALIMANI, Franco Cesati, Firenze 2003.
- THORNTON, Anna M.: *L'assegnazione del genere in italiano*. In: Actas del XXIII Congreso Internacional de Lingüística y Filología Románica, ed. Fernando Sánchez Miret, vol. I, Niemeyer, Tübingen 2003. s. 467-481.
- VONDRÁČEK, Miroslav: *Kapitoly o rodu a životnosti substantiva*. In: *Kapitoly z české gramatiky*. (ed. František Štícha). Academia, Praha 2011. 567-652.

RIASSUNTO

La presente tesi si occupa della problematica dell'assegnazione del genere (*gender assignment*) in italiano.

Propone un quadro completo sulla categoria del genere grammaticale in italiano con escursione comparativa in ceco. La tesi definisce i termini base riguardanti il genere come una fondamentale categoria grammaticale.

La categoria del genere rappresenta il paradigma linguistico di base che influisce sulle altre categorie grammaticali e che ha la sua funzione speciale nella comunicazione in generale. La presente tesi osserva l'inizio del processo, in che modo viene assegnato il genere ai nuovi lessemi, in particolare ai prestiti linguistici, privi di questa categoria.

La terminologia teorica usa i termini definiti dal linguista inglese Greville G. Corbett nel suo libro d'innovazione *Gender*. Per la problematica dell'assegnazione del genere in italiano sono importanti le ricerche della linguista Anna M. Thornton (per il ceco sono gli studi di Miroslav Vondráček e Jitka Mravinacová).

Il genere viene definito come un tratto inerente dei sinonimi che hanno la funzione dei controllers (i controllori) per dirigere e controllare l'assegnazione del corretto genere alle altre parti del discorso, denominate *targets*, e partecipare alla formazione del rapporto sintattico dell'accordo. Il genere viene classificato come una categoria morfosintattica.

Una parte della tesi si dedica alla presentazione dei termini come neologismi, la loro tipologia, ed in particolare la caratterizzazione dei prestiti linguistici, specialmente gli inglesismi, che sono i prestiti più frequenti nelle lingue di oggi. Un capitolo tratta i processi di adattamento dei prestiti nelle lingue riceventi.

Obiettivo della tesi è la definizione delle regole di assegnazione del genere. Corbett stabilisce tre tipi base delle regole: semantiche, basate sul senso di parole, formali, basate sulla forma della parola- che divide in fonologiche e morfologiche.

A queste tre regole aggiunge anche un'altra regola „per default“, in caso nessuna regola precedente possa realizzarsi nel processo dell'assegnazione.

In italiano, la Thornton mantiene la suddetta classificazione di Corbett. In base della ricerca constatata che per l'italiano si usano solo due tipi di regole fonologiche e semantiche (prevalenti). In ceco, in base allo studio comparativo, invece appare come molto più significativa la regola del tipo morfologico.

Fa parte della tesi l'esemplificazione delle singole regole dal corpus e l'individuazione delle tendenze nell'assegnazione del genere.

Nell'italiano contemporaneo prevale il principio dell'assegnazione del genere maschile „per default“. Le regole produttive in italiano sono solo quelle semantiche che assegnano il genere femminile, il ciò conferma anche il sondaggio di alcuni recenti lessemi.

SUMMARY

The present thesis deals with the issue of the allocation of gender assignment (assegnazione del genere) in Italian. It offers a comprehensive overview on the category of grammatical gender in Italian with comparative excursion into Czech. The thesis sets out the basic terms related to gender as a fundamental grammatical category. The category of gender is the basis of linguistic paradigm that affect other grammatical categories and which has its special function in communication in general. This thesis looks at the beginning of the process, how is assigned the genre to new lexemes, in particular loans linguistici, lacking this category.

The theoretical terminology uses the terms defined by the English linguist Greville G. Corbett in his book *Gender innovation*. For the issue of the allocation of its kind in Italian are important research of linguist Anna M. Thornton (for Czech studies are Miroslav Vondracek and Jitka Mravinacová).

The genus is defined as an inherent trait of synonyms that have the function of controllers (controllers) to direct and control the assignment of the correct gender to the other parts of speech, called targets, and participate in the formation of the syntactic relationship agreement. The genus is classified as a morphosyntactic category.

A part of the thesis is devoted to the presentation of such terms as neologisms, their types, and in particular the characterization of loanwords, especially *inglesismi*, loans that are more frequent in the languages of today. One chapter deals with the process of adaptation of the loans in the languages recipients.

The objective of this thesis is to define the rules of gender assignment. Corbett establishes three basic types of rules: semantics, based on the meaning of words, formal, based on the form of the word-which divides into phonological and morphological. These three rules also adds another rule "by default", if no previous rule can be realized in the process of allocation.

In Italian, the Thornton keeps the above classification of Corbett. On the basis of the research finds that the Italian will use only two types of rules-phonological

and semantic (prevalent). In the Czech Republic, according to the comparative study, instead, is much more significant the rule of the morphological type.

It is part of the thesis the exemplification of the individual rules from the corpus and identifying trends in the allocation of the genre.

Prevails in modern Italian the principle of allocation of the male gender "by default". The production rules are in Italian only those semantics that assigns the female gender, the survey also confirmed that some recent lexemes.

RESUMÉ

Tato práce se zabývá problematikou přiřazování gramatického rodu substantiv (italsky *assegnamento del genere*, anglicky *gender assignment*) v italštině. Podává celkový přehled o kategorii gramatického rodu v italštině s komparačním exkurzem do této problematiky v češtině. Vymezuje obecně pojmy rodu jako základní gramatické kategorie.

Kategorie rodu představuje základní jazykové paradigma, které ovlivňuje i jiné gramatické kategorie a které má své specifické funkce v komunikaci jako takové. Tato práce sleduje začátek celého procesu- jak vlastně v jazyce přiřazujeme rod novým lexikálním jednotkám, zvláště pak jedné skupině, jazykovým výpůjčkám. Teoreticky vychází z průkopové práce britského lingvisty Grevilla G. Corbetta *Gender* a pro italštinu z lingvistických studií Anny M. Thorntonové o přiřazování rodu v italštině (pro češtinu se vychází z prací Miroslava Vondráčka a Jitky Mravinacové).

V práci se přejímá Corbettova terminologie rodu jako inherentní vlastnosti substantiv, která fungují jako tzv. controllers (kontrolory), které slouží k tomu, aby řídily a kontrolovaly přiřazení správného rodu jiným slovním druhům, tzv. targets (cílům) a vytvářely tak syntaktický vztah shody. Rod zařazuje do skupiny tzv. morfosyntaktických kategorií jmen.

Část práce se věnuje představení základních pojmů týkajících se neologismů se zvláštním přihlédnutím k výpůjčkám (*prestiti linguistici*), a to především z angličtiny, které patří k nejfrekventovanějším přejatým slovům v současných jazycích. Součástí je i přiblížení adaptačních procesů těchto výpůjček do přijímaného jazyka.

Hlavním bodem práce je definování pravidel přiřazování rodu- Corbett stanoví základní rozdělení na pravidla sémantická, kdy dochází k přiřazení rodu na základě významu slova, a pravidla formální, kdy je daný rod slovu přiřazen na základě jeho formálních aspektů. Ta pak dělí na pravidla fonologická (dle zakončení) a morfologická (podle slovního tvaru). Navíc zde zařazuje i pravidlo defaultního přiřazení, které se uplatňuje v případě, že nejde pro přiřazení použít ani formální ani sémantická pravidla.

Pro klasifikaci pravidel přiřazování rodu se A. Thorntonová drží Corbettova dělení pravidel přiřazování rodu. Pro italštinu lze použít pouze dva typy pravidel-fonologická a sémantická. Čeština naopak hojně využívá morfologická pravidla, která v italštině absentují.

Součástí je i přehled vybraných přejatých lexémů z jazykového korpusu a zkoumání platnosti pravidel přiřazování rodu a stanovení vývojových tendencí v oblasti přiřazování rodu v italštině.

V současné italštině převládá přiřazování mužského rodu „*per default*“, tedy nelze uplatnit ani fonologické ani sémantické pravidlo. Produktivní jsou pouze sémantická pravidla, která přiřazují ženský rod, což sonda založená na zkoumání některých nejnovějších jazykových výpůjček potvrdila.